B 1727

AZ EGYESSÉG ÉS A TÖBBESSÉG SZEMLÉLETE ÉS KIFEJEZÉSE A MAGYAR ÉS A SZERBHORVÁT NYELVBEN

Egyetemi doktori értekezés

Vizsgáztató: Vizsgázó:

József Attila Tudományegyetem Központi Könyvtára
B 1727

A magyar nyelv egyik jellegzetes sajátossága az egyesség és a többesség szemléletében és kifejezésében nyilvánul meg. Nyelvünk e sajátossága különösen akkor válik kifejezetté, amikor a magyart valamely indoeurópai nyelvvel vetjük egybe. Az indoeurópai nyelvekről a nyelvtudomány azt tartja, hogy többnyire többes szemléletűek, a magyar viszont és a finnugor nyelvek általában egyes szemléletűek. A magyar nyelv e sajátosságáról találóan állapítja meg egyik nyelvművelőnk: "Szinguláris nyelv a magyar. Ezt a latin szót most azért kerítettem elő, mert két értelme is vág nyelvünkre: különleges és egyes számú. A magyar különlegesen egyes számú nyelv."[1].

Az, hogy a magyar szinguláris, az indoeurópai nyelvek pedig plurális szemléletűek helytálló, de talán kissé általános megállapítás. Dolgozatomban ezt az általános megállapítást szeretném konkretizálni a magyar és a szerbhorvát nyelv egybevetésével.

A két nyelv egybevetésekor mindig a magyart veszem alapul, s ahhoz hasonlítom, illetve azzal állítom szembe a szerbhorvátot. A nyelvi jelenségek kontrasztív vizsgálatára törekszem, főleg azoknak a jelenségeknek a bemutatására, amelyek eltérőek a két nyelvben, a szemléletbeli és kifejezésbeli megegyezésekre kevesebb figyelmet fordítok.

Miben nyilvánul meg, hogyan fejeződik ki az egyesség-többesség szemlélete? Főként a számhasználatban

József Attila Tudományegyetem Könyvtára SZEGED

és a számbeli egyeztetésben.A számhasználat kérdésköréből a főnév egyes vagy többes számban való használatát vettem szemügyre.A számbeli egyeztetés kérdésköréből az alany és az állítmány számbeli egyeztetése bizonyult a legalkalmasabbnak a magyar-szerbhorvát egybevetésre.Az alany és az állítmány mindkét nyelvben egyes- és többes számban is megegyezik,de a nyelvszemlélettől függően ez különbözőképpen nyilvánul meg a magyarban és a szerbhorvátban.Az egyeztetéssel kapcsolatos vizsgálódás is a két nyelv szemléletbeli és kifejezésbeli eltéréseire kíván rámutatni.

Az alany és az állítmány számbeli egyeztetésén kívül jelentős eltérés van a magyar és a szerbhorvát nyelv között a jelző és a jelzett szó számbeli egyeztetése tekintetében.A két nyelv között e tekintetben annyira kifejezett az eltérés,hogy nemigen beszélhetünk a nyelvek egymásrahatásáról.A -vá, -vé, -nak, -nek, -ul, -ül, -ra, -re ragos határozók számbeli egyeztetésében is tapasztalható a magyar nyelvnek az egyességgel és többességgel kapcsolatos szemlélete,de ez a jelenség sem alkalmas az egybevetésre,mert ezeknek a szerbhorvátben más szerkezetek felelnek meg.

A számhasználat és a számbeli egyeztetés nyelvhasználati vonatkozásainak vizsgálata alkalmával különösen azok a jelenségek foglalkoztattak,amelyek tekintetében a két nyelv közötti eltérés nem túlságosan kifejezett,s így gyakoribb a nyelvi interferencia,mint ott,ahol merőben kü-

lönböző jelenségekről van szó.

Az egyesség és a többesség szemléletét a magyar és a szerbhorvát nyelv rendszerében vizsgálom,e jelenség kifejeződését pedig a vajdasági általános iskolai tanulók nyelvhasználatában kísérlem meg kimutatni.

Az indoeurópai nyelvek hatása a magyar nyelvre az egyesség-többesség terén is tapasztalható.Szükebb környezetünkben,Vajdaságban,ez a hatás ma szinte kizárólag a szerbhorvát nyelv hatásaként jelentkezik.A szerbhorvát nemcsak a magyar szókincsben és mondatszerkesztésben,hanem magában a nyelvszemléletben is érezteti hatását.

A vajdasági magyar anyanyelvű általános iskolai tanulók nyelvhasználatának tanulmányozása alkalmával abból a feltevésből indultam ki,hogy a szerbhorvát környezetnyelv hatásától függően változik az egyesség-többesség szemlélete az anyanyelvben.

Dolgozatom első részében a főnevek számhasználatát vizsgálom.Bevezetőben a többes szám fogalmát és jelét ismertetem /1.1./,majd rátérek a magyar és a szerbhorvát főnevek számhasználatának vizsgálatára /1.2./.A főnevekkel kapcsolatos nyelvhasználati kutatásaim ismertetésével zárom a dolgozat első részét /1.3./.

A második részben a számbeli egyeztetést vizsgálom a két nyelvben.Dolgozatomban csak az alany és az állítmány egyeztetésével foglalkozom,előbb a számbeli egyeztetés egyszerűbb tipusaival /2.1./,majd a bonyolultabb

egyeztetési típusokkal /2.2./.A dolgozat második része az alany és az állítmány számbeli egyeztetésével kapcsolatos nyelvhasználati kutatások ismertetésével zárul /2.3./.

1.0. SZÁMHASZNÁLAT A MAGYAR ÉS A SZERBHORVÁT NYELVBEN

A magyar és a szerbhorvát nyelv számhasználatának egybevető vizsgálata alkalmával a névszókat,azok közül is elsősorban a főneveket kell alaposan szemügyre vennünk. A főnevek rendszerének egybevetésével kísérlek meg feleletet találni arra a kérdésre,hogy van-e,s milyen eltérés van a két nyelv között a számhasználat tekintetében,s hogy melyek azok a nyelvi és nyelvhasználati sajátosságok,amelyek mindkét nyelv számhasználati rendszerében megtalálhatók.

A főnevek számhasználatának tüzetes vizsgálata előtt azonban összefoglalom azokat a megállapításokat,amelyek a többes szám fogalmára és alaki jegyeire vonatkoznak.

1.1. A többes szám fogalma és jele a magyar és a szerbhorvát nyelvben

A névszói többes szám megfogalmazását a magyar nyelvtanirodalomban a Leíró nyelvtan adja meg a legteljesebb formában: "A névszói többes szám /pluralis/ rendesen külön

toldalékkal /többesjellel/ bővült szóalak.A főnevek és a főnévi szerepben használt más szók többese az egyes számú /singularis/ alakkal szemben a megnevezett dolog többségére is utal... E tekintetben a többes számú szóalakok jórészt a képzett szavakkal mutatnak rokonságot:a többesjel mintegy a többség jelentésmozzanatát adja hozzá az alapszó jelentéséhez..."[2].

A magyar nyelvben az általános és a leggyakrabban előforduló többesjel a -k.A többesjel hiánya,illetőleg a zéró morféma az egyességre utal:

A hajóØ lehorgonyzott a kikötőben.
A hajók lehorgonyoztak a kikötőben.

A szerbhorvát nyelvtanirodalomban M.Stevanović a következőképpen fogalmazza meg a többes számot: ".. egy szónak,ha több személyre,tárgyra /vagy általában fogalomra/ vonatkozik,más alakot kell adni,mint amikor csak egy személyt vagy tárgyat jelöl.Ebből a körülményből ered a nyelvtani szám rendszere,amelyet az egyes szám /külön alak az egyedi tulajdonságok jelölésére:pl.nő és jó/ és a többes szám alkot /külön alak a többség,illetve a több egyedre vonatkozó tulajdonságok jelölésére:pl.nők és jók/.[3]

Az egyes szám és a többes szám jelölése a szerbhorvátban a névszóragozás témakörébe tartozik.A szerbhorvát főnév,amely hím-,nő- és semleges nemű lehet,különböző toldalékot kap,attól függően,hogy a főnév milyen

esetben van.A többes szám jelölése tehát nemtől és esettől függően változik.Mivel a számhasználat elsősorban jelentésbeli kérdés,a szerbhorvát többes szám jelölésének részletesebb ismertetésével pedig eltávolodnánk eredeti témánktól, ezért nem tartom célszerűnek,hogy belebocsátkozzam a névszóragozás témakörének ismertetésébe.A következő példamondatokban a főnév többes végződését aláhúzással kiemelem:

Brod∅ se usidrio u luci.
/A hajó lehorgonyzott a kikötőben./
Brod<u>ovi</u> su se usidrili u luci.
/A hajók lehorgonyoztak a kikötőben./

A birtokviszony kifejezésében az egyes- és a többes szám jelölése eltérő a magyarban és a szerbhorvátban. A magyar nyelvben a birtok és a birtokos számát a névszóhoz függesztett jel,illetve személyrag fejezi ki,a szerbhorvátban pedig a névszót megelőző vagy az azt követő birtokos névmás.A birtok többségét a magyar nyelv az -i, -ai, -ei, -jai, -jei többesjellel jelöli,a birtokos többességét pedig a -k többesjellel,a szerbhorvát pedig a -moji, -tvoji, -njegovi, -naši, -vaši, -njihovi birtokos névmással.

A többesjel toldalékolási szabályaival nem foglalkozom dolgozatomban,mégis utalnom kell a magyar nyelv számhasználati rendszerének egyik sajátosságára: "E rendszerből következik,hogy ha a -k jeles többes számú alakhoz az -é birtokjel kerül /hajó-k-é/ akkor ismét egyes számú,

de ha ehhez -i toldalékot teszünk akkor újra többes számú szóalak keletkezik: hajó-k-é-i."[4].

A birtok és a birtokos egyességét,illetve többességét a magyarban és a szerbhorvátban a bevezetőben vett példamondatokban a következőképpen jelöljük.

Hajóm lehorgonyzott a kikötőben.
Moj brod se usidrio u luci.
Hajóim lehorgonyoztak a kikötőben.
Moji brodovi su se usidrili u luci.
Hajóink lehorgonyoztak a kikötőben.
Naši brodovi su se usidrili u luci.

A magyartól eltérően a szerbhorvátban az egyes- és a többes számon kívül használatos a kettes szám /dualis/ is: "Valaha minden főnévnek meg volt a kettes számú alakja, mind a hét esetben használatos volt a kettes szám,amikor két személyről,tárgyról vagy egy párról volt szó,akkor is, amikor a -kettő szó nem volt a főnév mellett /így van ma a szlovén nyelvben/.Nyelvünk csak két főnév esetében őrizte meg a kettes szám végződését minden esetben,a szem és a fül főneveknél,amelyeknek a kettes száma a következő: oči-očiju--očima,uši-ušiju-ušima,de ezek a többes szám végződései is."[5].

A szerbhorvátban ma már eltünőben van a kettes szám,csak a hím- és semleges nemü főneveknél használatos alanyesetben /nominativus/,tárgyesetben /accusativus/ és hívó esetben /vocativus/ a kettő,mindkettő,három és négy

számok mellett.Pl.: dva momka /két legény/, oba,ili oba-dva sina /két vagy mindkét fia/,tri deteta /három gyermeket/,četiri imana /négy nevet.

A kettes szám kialakulásával és fokozatos eltűnésével kapcsolatban Belić a következő megállapítást teszi: "Általában az egyes- és a többes szám használatos, a kettes szám csak akkor,amikor ez a szám,amely a kettősséget jelenti az egységben,a főneveknél kialakult.Minthogy a nyelvben más mód is van a páros tárgyak jelölésére,a kettes szám eltűnik azokból a nyelvekből,amelyekben használatos volt."[6].

A magyar nyelvben a kettes szám nyomát csak néhány szóban találjuk meg.Kálmán Béla ezzel kapcsolatban megállapítja: "Az indoeurópai duálist inkább a páros testrészek megnevezésében alkalmazták,a fgr. nyelvek viszont, -- és ebben a vogul sem tér el a többitől,a páros testrészek(et) és ruhadarabokat egységnek tekintik --,az egyiket belőle félnek nevezik,pl. a m. szemébe néz,kék(a) szeme,fáj a lába,elvesztette a kesztyűjét és félszemű,a féllábára sántít stb."[7].

1.2. A magyar és a szerbhorvát főnevek számhasználatának vizsgálata

A főnevek számhasználatának vizsgálata alkalmával bevezetőben meg kell említeni,hogy a magyarban és a szerbhorvátban egyaránt a legtöbb főnév egyes- és többes számban is használatos,s az egyes alak rendszerint a meg-

nevezett dolog egyediségére,a többes alak pedig a dolgok többségére utal.

Mindkét nyelvben vannak azonban olyan főnevek is,amelyekre ez az általános megállapítás nem vonatkozik. Egyes alakúak a gyüjtőnevek,pedig több egyedből álló csoportot jelölnek.A magyarban:népség,katonaság;a szerbhorvátban:lišće /levelek/,trnje /tövisek/.A gyüjtőneveket többes alakban rendszerint nem is használjuk / részletesebben a gyüjtőneveknél/.Más főnevek viszont többes alakúak és egyes értelemben használjuk őket:Amerikai Egyesült Államok -- Sjedinjene Američke Države,Alpok -- Alpi /részletesebben a földrajzi neveknél/.

E két kivétellel azonban a magyarban és a szerbhorvátban is az egyes alak egyedi dologra,fogalomra vonatkozik,a többes alak pedig a dolgok,fogalmak többségére utal.

A főnevek égyes- és többes számban való használatának vizsgálata alkalmával el kell térnem a hagyományos felosztástól,mert ez nem lenne mindig célszerü a két nyelv egybevetése szempontjából.Ehelyett a főneveket számhasználat szerint csoportosítom.Három nagyobb csoportot különböztetek meg:

a/ A főnevek azon csoportja,amelyek egyformán használatosak egyes- és többes számban;

b/ A túlnyomórészt vagy kizárólag egyes számban használatos főnevek csoportja;

c/ A túlnyomórészt vagy kizárólag többes számban használatos főnevek csoportja.

Előre kell bocsátanom,hogy némely főnév nemcsak egy,hanem két csoportba is besorolható,a főnevek csoportosítását ugyanis a nyelvhasználat,nem pedig merev nyelvtani szabályrendszer alapján végeztem el.Ezt láthatjuk a következő példamondatokból is:

Rózsát szed a kertjéből.
Ezek a kedvenc rózsáim.

Az első példamondatban a rózsa főnév egyes számban áll,mert a magyar nyelvszokás szerint a virágneveket egyes számban használjuk,ha többre gondolunk is,ha azonban több fajtára vagy különböző színűekre,akkor,mint a második példamondatban a többes szám használatos.

Ha a főneveknek ezt a csoportját,a virágneveket összehasonlítjuk a magyar és a szerbhorvát nyelvben,láthatjuk,hogy a magyarban az a/ ,de inkább a b/ csoportba sorolhatók,a szerbhorvátban viszont csak a c/ csoportba,ott is kizárólag a többes számban használatos főnevek közé tartoznak.A magyarnak megfelelő szerbhorvát mondatok így hangzanak:

On/ona bere ruže iz bašte.
To su moje omiljene ruže.

A szerbhorvát nyelvben a rózsa főnév mindkét esetben csak többes számban használatos.

Noha a magyarban a rózsa főnév két csoportba is sorolható,nyilvánvaló az egyes-szemlélet,míg a szerb-horvátban ugyanebben az esetben a többes-használat felel meg a nyelvszokásnak.

Mielőtt rátérnék a főnevek csoportok szerinti vizsgálatára,szólnom kell arról,hogy milyen korpuszon vizsgálom a főnevek számhasználatát.Mivel a magyar és a szerb-horvát nyelv alapszókincséből a főnevek kiválogatása és csoportosítása e dolgozat célját meghaladó munka lett volna,mindkét nyelvben csak egy szótári betűt vettem tanulmányozásom alapjául.

Választásom Palich Emil: Magyar-Szerbhorvát és Levasics-Surányi: Szerbhorvát-Magyar kéziszótárára esett.Mindkét szótár körülbelül 8o ooo adatot tartalmaz,s felöleli a magyar és a szerbhorvát nyelv alapszókincsét. A magyar-szerbhorvát szótárból csak a magyar,a szerbhorvát--magyar szótárból pedig csak a szerbhorvát címszókat vizsgálom.

A magyar szóanyagot a gy betűn,a szerbhorvátot pedig az š betűn vizsgálom.A szerbhorvát-magyar szótár valamivel több címszót vett fel az š betűnél,mint a magyar-szerbhorvát a gy betűnél,az előforduló főnevek száma azonban szinte azonos a két szótárban.Ez lehetővé teszi számomra hogy összehasonlításokat végezzek a két betű alatt előforduló főnevek számhasználatát illetően.

Példáimat e két szótáron kívül Ivo Andrić:Na Drini ćuprija és magyar fordításából a Híd a Drinán című

regényből és Németh László:Égető Eszter,illetve szerbhorvát fordításából,az Estera című regényből vettem.Adatforrásként felhasználtam még a rendelkezésemre álló nyelvtankönyveket is.

a/ Az egyes- és többes számban egyaránt használatos főnevek

A legtöbb magyar és szerbhorvát főnévnek egyes- és többes alakja van,s egyaránt használatos egyes- és többes számban.A magyar-szerbhorvát szótárban a gy betűnél 415 főnevet találtam.A főnevek legnagyobb része 276 főnév /66%/ egyes- és többes számban is használatos.E főnevek többnyire köznevek.Lássunk néhányat közülük:

gyakorlás-gyakorlások,gyaloglás-gyaloglások
gyalu-gyaluk,gyár-gyárak,gyík-gyíkok
gyógyhely-gyógyhelyek,gyúró-gyúrók
gyűjtemény-gyűjtemények,gyűjtőnév-gyűjtőnevek

A szerbhorvát nyelvben is a főnevek legnagyobb része egyes- és többes számban is használatos.A szerbhorvát-magyar szótárban az š betűnél 411 főnevet találtunk.Ezek közül a főnevek közül 359 /87%/ használatos egyes- és többes számban is.Ha ezeket a főneveket összehasonlítjuk a magyar főnevekkel,láthatjuk,hogy a szerbhorvátban 86-al /21%/ több az olyan főnév,amelynek egyes és többes alakja is van.

Ezek a főnevek is többnyire köznevek:

šala-šale /tréfa/,šaptač-šaptači /súgó/
šaran-šarani /ponty/,šestar-šestari /körző/
škodjenje-škodjenja /ártalom/,škrga-škrge /fogoly/
špijunaža-špijunaže /kémkedés/,štala-štale /istálló/
štamparija-štamparije /nyomda/

Az egyes- és többes számban is használatos főnevek elhatárolása a csak egyes- vagy csak többes számban használatos főnevektől,nem egyszerű feladat.A főnevek e csoportjában az egyes élőlények vagy élettelen tárgyak, elvont fogalmak nevein kívül,gyűjtőnevek,anyagnevek,sőt tulajdonnevek is tartozhatnak.E főnevek egyes-vagy többes számban való használata a beszélő szándékától,illetve a közléstől függ.

Annyit azonban megállapíthatunk,hogy a magyarban és a szerbhorvátban is általában a köznevek vagy más néven közös főnevek használatosak egyaránt egyes- és többes számban.

b/ A túlnyomórészt vagy kizárólag egyes számban használatos főnevek

A többnyire egyes számban használatos főnevek csoportja jóval kisebb az előző csoportnál.A magyar nyelvben is,de különösen a szerbhorvátban kevés az olyan főnév,

amely csak egyes számban használatos.A szótárban vizsgált 415 magyar főnév közül 14o /34%/ használatos többnyire egyes számban,a 411 szerbhorvát főnév közül pedig csupán 39 /9,5%/.

Mindkét nyelvre jellemző,hogy általában a gyűjtőnevek,az anyagnevek és a tulajdonnevek használatosak túlnyomórészt egyes számban.A főnevek e csoportjaival külön-külön foglalkozom.

A gyűjtőnevek nagy része a magyarban és a szerbhorvátban is általában egyes számban használatos. A gyűjtőnév: "több élőlényből vagy élettelen dologból álló csoport megnevezője"[8.],s mint ilyen egyes számban a többségre utal,ezért ritkán használatos többes alakban.

A gyűjtőnevek a szerbhorvátban is többnyire egyes számban használatosak: "A gyűjtőnevek a tárgyak és az élőlények meghatározatlan hányadát jelölik,amelyek egységbe tartoznak.A gyűjtőnevek legfontosabb jellegzetessége az,hogy egyes alakkal a tárgyak és az élőlények többségét jelölik,s ezért rendszerint nincs többes számuk."[9.]

A gyűjtőnév és a többes szám tanulmányozása alkalmával Simonyi Zsigmond rámutatott arra,hogy: "legtöbbször a -ság,-ség féle képzés vagyis a tulajdonságok elvont neve szolgál gyűjtőnévül annál az egyszerű oknál fogva,hogy a közös tulajdonság jellemzi és összefoglalja az egész csoportot."[1o.]

Ilyen gyűjtőneveink a:fiatalság,cselédség, gyalogság,ifjúság,jobbágyság,katonaság,leányság,polgárság,

rokonság,szomszédság,törökség,magyarság,hatóság stb.

Másik csoportjuk a -zat,-zet végű gyűjtőnevek:mennyezet,felhőzet,csillagzat,homlokzat,fedélzet, növényzet,személyzet,tollazat,hajzat,fegyverzet stb.

Mindezek a gyűjtőnevek egyes számban használatosak.Vannak azonban nyelvünkben olyan gyűjtőnevek is, amelyek többes számban is használatosak:had,sereg,nem, faj,falka,család,fenyves,nádas,gyümölcsös,szerkezet,maradék,hulladék,keverék stb.

A magyarhoz hasonlóan a szerbhorvátban is a közös tulajdonság jellemzi a csoportot: "Valódi gyűjtőnevek a -stvo végződésű főnevek,mint például:radništvo /munkásság/,seljaštvo /parasztság/,Slovenstvo /szlávság/, Srpstvo /szerbség/,učiteljstvo /tanítóság/ stb.Ezeknek nincs többes alakjuk."[11]

A szerbhorvátban is vannak olyan gyűjtőnevek, amelyeknek a többes száma is használatos.Igy a: brigada /brigád/,vojska /katonaság/,družina /társaság/,četa /csapat/,narod /nép/,roj /raj/,stado /nyáj/.

Bizonyos főnevek,amelyeknek -ad végződésük van,s fiatal élőlényeket jelölnek,csak egyes számban használatosak: "Valódi gyűjtőnévi tulajdonsága és jelentése van az -ad-ra végződő főneveknek: jagnjad /bárányok/, pilad /csibék/,telad /borjak/,nazimad /malacok/,momčad /legénység/ stb.Függetlenül az egyedek számától,ugyanezt az -ad végződést kapják,tehát egyes számban állnak."[12]

A magyar és a szerbhorvát nyelvben egyaránt megtalálható az a jelenség,amikor egy egyes számban használt köznév gyüjtőnévként az egész csoport megnevezője:

Galambócon vár a török,ne várjon hiába [13].
Sve je polje golub prekrilo...[14].
/A rétet ellepte a galamb/

Az anyagnevek is,amelyeknek "legkisebb része is ugyanolyan nemü /és nevü/ ,mint nagyobb mennyisége"[15]. többnyire egyes számban használatosak.Az anyagneveket: víz,bor,liszt,sör,zsír,len stb. csak abban az esetben használjuk többes számban,ha különféle anyagfajtákat akarunk megnevezni velük:A szerémségi borok messzeföldön híresek.

A szótárban vizsgált magyar főnevek közül csak néhány anyagnévre bukkantam,így: a gyapot,gyorsacél, gyümölcsecet főnevek nem használatosak többes számban, mert nincs különböző fajta belőlük,míg a gyémánt anyagnév gyakran használatos többes számban is,mert megmunkálásától, minőségétől függően különböző gyémántokról beszélhetünk.

Az anyagneveknek általában a szerbhorvátban sincs többes számuk: "De mégis gyakran használatosak többes számban.De ekkor már nem anyagnevek,hanem köznevek, mert nem ilyen vagy olyan mennyiségü anyagot jelölnek,hanem több fajta anyagot."[16].

A szerbhorvát-magyar szótárban a következő anyagneveket találtam:šap /timsó/,šećer /cukor/,škrob /keményítő/,šljunak /kavics/,šoder /sóder,murva/,štirak /keményítő/.

Az anyagnevek számhasználatát illetően tehát a magyar és a szerbhorvát is csak akkor él többes számmal, amikor különböző anyagfajtákról beszél,egyébként többnyire egyes számot használ.

A tulajdonnevek számhasználatát illetően sincs lényeges eltérés a magyar és a szerbhorvát nyelv között.A tulajdonnevek mindkét nyelvben kevés kivétellel egyes számban használatosak.

A személynév rendszerint nem használatos többes számban,csak kivételesen,ha több családtagról vagy egy családfáról beszélünk:Horvátok,Vajdák,Árpádok stb.

Megfelelő beszédbeli helyzetben,szövegkörnyezetben az utónevek is használhatók többes számban:

Ma a Juliannák felelnek!

Éljenek a Sándorok!

A vezeték- és keresztnév együtt azonban csak igen ritkán fordul elő többes számban,hiszen egy személyt jelöl.Mégis akad rá példa,hogy a magyarban és a szerbhorvátban is egy-egy nevet többes számban használunk,olyankor, amikor több személy olyan közös tulajdonságáról van szó,

amely a többes számban használt név viselőjére jellemző:

Születnekee még Dózsa Györgyök?

Ugyanez a jelenség a szerbhorvát nyelvben is megtalálható: "Néha a személynevek is használatosak többes számban,mint a következő példában:Miloš Obilić Koszovón olyan tettet vitt végbe,amelyről századok óta emlegetik, s a mi legutóbbi harcunk idején is voltak Milošok."[17].

A földrajzi nevek is túlnyomórészt egyes számúak,mert egyetlennek ismert földrajzi egységet jelölnek: Újvidék,Ausztria,Duna,Tejút stb.Ugyanez az eset a szerbhorvátban is:Beograd,Madjarska,Sava,Severnjača.

Az intézmények,folyóiratok,újságok,irodalmi művek,műalkotások neve is rendszerint egyes számú:Hungarológiai Intézet Újvidék,Híd,Népszabadság,Közöny stb. A szerbhorvátban:Novinsko Izdavačko Preduzeće Dnevnik,Polja, Politika,Na Drini ćuprija stb.

Az Egyesült Államok-,a Jesenicei Kohászati Művek- és a Nyelvtudományi Közlemények-féle tulajdonnevekről a plurale tantumoknál lesz szó.

A magyar-szerbhorvát szótárból vett adataink között is vannak tulajdonnevek:Gyöngyi,Győr,György,Györgyi, Győző,Gyula,Gyuri.

A szerbhorvát š betűnél csak három tulajdonnevet találtam: a Škotska,Španija,Švedska országneveket.

A gyűjtőneveken,az anyagneveken és a tulajdonneveken kívül a magyar és a szerbhorvát nyelv szemlélete szerint bizonyos,elvont fogalmakat kifejező főnevek is egyes számban használatosak.A főnevek e csoportját meglehetősen nehéz körülhatárolni.Leíró nyelvtanunk ezekkel a főnevekkel kapcsolatban röviden megállapítja: "Csak egyes számban járja például az általános,elvont fogalmakat kifejező főnév:létezés,növekedés,elmúlás,négyszögletűség, fertőzöttség,rabság,szabadság..."[18].

A szerbhorvát nyelvtanirodalom az elvont fogalmakat jelölő főnevekkel kapcsolatban ennyit említ: "S mivel azokat az érzéseket,tulajdonságokat és műveleteket,amelyeket jelölnek,egyedülieknek és oszthatatlanoknak tekintjük, eredeti jelentésükben ezek a főnevek sem használatosak többes számban.Némelyek közülük ugyan néha többes számban is használhatók,de ilyenkor valami valóságosat jelölnek."[19].

E megállapítás szerint az "oszthatatlanság" és az "egyedüliség" a magyarázata annak,hogy e főnevek egyes számban használatosak.Véleményem szerint szerint ezek az ismérvek a tulajdonnevek és részben az anyagnevek számhasználatában relevánsak,az elvont fogalmakat jelölő főneveknél kevésbé.Ezt bizonyítják a szótárból gyűjtött adataim is. Csak néhányat említek e főnevek közül a magyar-szerbhorvát szótárból:gyakoriság,gyámoltalanság,gyanú,gyávaság,gyerekkor,gyógyhatás,gyorsaság,gyönyörködés,gyűlölet.A szerbhorvátban pedig:šovinizam /sovinizmus/,štedljivost /takarékos-

ság/,štedrost /bőkezűség/.Mindezek a főnevek a magyarban és a szerbhorvátban szinte kizárólag egyes számban használatosak,pedig nem kevésbé "egyedüliek","oszthatatlanok" vagy "elvontak",mint a:gyakorlás,gyanúsítás,gyarapodás, gyarlóság,gyengeség főnevek,illetőleg a szerbhorvátban: šala /tréfa/,šarenilo /tarkaság/,šega /gúny/ főnevek,amelyek egyes- és többes számban egyaránt használatosak.

A magyar és a szerbhorvát nyelv szemlélete tehát többé-kevésbé megegyezik abban,hogy a gyűjtőnevek, az anyagnevek és a tulajdonnevek túlnyomó része,s az elvont és általános fogalmakat jelölő főnevek egy csoportja egyes számban használatos.

Bizonyos főnevek számhasználata tekintetében határozott eltérés mutatkozik a két nyelv között.A magyar nyelvszemlélet szerint a gyümölcs- és virágnevek,a páros testrészek és a hozzájuk tartozó ruhadarabok neve,s több más összetartozó tárgy neve egyes számban használatos.

Rózsát szed a kertben.
Lerázza a fáról a meggyet.
Körtét visz a piacra.

A fenti mondatokban a gyümölcs- és virágnév egyes számban áll,jóllehet nem egy szál virágról vagy egy szem gyümölcsről van szó.Nyelvünk e tulajdonságát Balassa József a következőképpen magyarázta: "A magyar nyelvnek

egyik jellemző sajátsága,hogy nagyon sok esetben az egyesszámot használja,midőn más nyelvek többes számba teszik a főnevet.Ennek oka a magyar gondolkodásnak az a sajátságos megnyilvánulása,hogy egységbe foglalja össze a sok részletet,az összetartozó,egyedeket."2o.

A páros testrészek,s a hozzájuk tartozó ruhadarabok neve is többnyire egyes számban használatos a magyarban:

> Ruhája szakadozott volt,arca és kéze sebekkel szántva./H.D.loo./
>
> ....teste minden részét külön-külön érezte mint az erő és az örömök külön forrását:a lábát,csípőjét,kezét,vállát és főleg keblét. /H.D.127./
>
> Haja és bajusza ősz volt,mint az öregembereké, szemét lesütötte./H.D.173./
>
> A füle egyre zúgott,szeme előtt pedig villogott az arany./H.D.186./

A magyarban a ruhadarabok neve is rendszerint egyes számban járja:bő a nadrágszára,szűk a ruhaujja,kopott a kesztyűje,lukas a cipője stb.

Mindezek a főnevek ugyanilyen szövegkörnyezetben vagy beszédszituációban a szerbhorvátban többes számban állnak,ezért részletesebben a főnevek következő csoportjában foglalkozunk velük.

c/ A túlnyomórészt vagy kizárólag többes számban használatos főnevek

A többes számban használatos főnevek tekintetében jelentős különbség van a magyar és a szerbhorvát nyelv között.Mindkét nyelvben előfordulnak ilyen főnevek, a szerbhorvátra azonban sokkal inkább jellemző a főnevek többes számú használata.A két nyelv számhasználata közötti eltérés nemcsak abban nyilvánul meg,hogy a szerbhorvátban több a plurale tantum,mint a magyarban,hanem főleg abban, hogy számos főnév,annak ellenére,hogy létezik egyes alakja,szinte kizárólag többes alakban szerepel a nyelvhasználatban.

A szótárakban vizsgált főnevek is ezt mutatják. A magyar címszavak között csak két többes számban használatos főnévre bukkantam /ez körülbelül 0,5 százaléka a vizsgált főneveknek/ a gyámszülők és a gyomorcseppek főnévre.

A szerbhorvát-magyar szótárban viszont 13 /3,1%/ többes számban használatos szerbhorvát címszót,főnevet találtam.Ezek a következő főnevek: šalvare /buggyos női nadrág/,šarage /saroglya/,šiblje /bozót/,šiške /homlokba fésült hajfürt/,škare /olló/,škembe /bendő/,škrge /kopoltyú/, štapići /pálcikák a szem ideghártyáján/,štenad,štenci /kutyakölyök/,štitare /ernyősök/,šukare /rongy/,šuljevi /aranyér/.

A magyarban és a szerbhorvátban is kizárólag többes számban használatosak egyes földrajzi nevek,intézmények,folyóiratok,regények,műalkotások neve.Ezeket a főneveket,amelyeknek többes alakjuk van,de egyes értelmük, plurale tantumoknak nevezzük.

Ilyen földrajzi nevek például:Egyesült Államok /Sjedinjene Države/, Alpok /Alpi/, Kárpátok /Karpati/, Andok /Andi/, Kanári szigetek /Kanarska ostrva/.

Bizonyos földrajzi nevek a szerbhorvátban többes számban,a magyarban pedig egyes számban használatosak: Himalaje /Himalája/, Stenovite Planine /Sziklás hegység/.

A szerbhorvátban az idegen földrajzi nevek mellett jónéhány hazai földrajzi név is többes számú:Karlovci, Jankovci,Mirkovci,Križevci,Ploče,Komovi,Bijele Stijene stb.

A magyarban és a szerbhorvátban is vannak csak többes számban használatos intézménynevek:Eternit Művek, Zavodi Crvene Zastave;folyóiratok,újságok címe:Általános Nyelvészeti Tanulmányok,Večernje novosti stb.

A szerbhorvátban a plurália tantumok jóval gyakoribbak,mint a magyarban.Számos közkeletű dolog,fogalom kizárólag többes számban használatos.Stevanović a következőkben foglalja össze a főnevek e csoportját: "Bizonyos főnevek csak többes számban használatosak,ezek a plurale tantumok.Ezek a főnevek olyan tárgyakat jelölnek /vagy jelöltek valamikor/,amelyek több részből vagy részecskéből állnak,illetőleg olyan jelenségeket,amelyek

több helyen vagy több ízben nyilvánulnak meg."[21].

Csak néhányat említek ezek közül a főnevek közül:naočari /szemüveg/, nogari /álvány/, grudi /mell/, opiljci /forgács/, rezanci /metélttészta/, ledja /hát/, prsa /mell/, nedra /kebel/, kola /kocsi/, vrata /kapu/, novine /újság/, gusle /guszla/, jasle /bölcső/, pihtije /kocsonya/, strugotine /reszelék/, desni /foghús/,boginje /himlő/ stb.

Többes számban használatosak a szerbhorvátban a páros testrészek és a hozzájuk tartozó ruhadarabok neve is.A páros testrészek számhasználatával kapcsolatban vett magyar példáink szerbhorvát eredetiben így hangzanak:

Odelo mu je bilo pokidano i ruke izgrebane. /D.Ć.94./

...svaki deo svoga tela oseća odvojeno,kao zaseban izvor snage i radosti:noge,kukove,vrat, a naročito grudi./D.Ć.117./

Kosa i brkovi sedi kao u starca,oči oborene. /D.Ć.157./

U ušima mu je šumelo i pred očima lbeštalo. /D.Ć.167/.

A gyümölcsök és a virágok neve is rendszerint többes számban használatos a szerbhorvátban.A megfelelő

magyar példák szerbhorvát fordítása a következő:

Bere ruže u vrtu.
Bere višnje sa drveta.
Nosi kruške na pijacu.

Mint már az előzőkben említettem,olyan beszédszituációban,amikor a magyar egyes számot használ,a szerbhorvátban gyakran többes számmal találkozunk.Csak néhány példát közlök gyűjtésemből:

To je donosilo sa sobom i troškove i nezgode i opasnosti./D.Ć.89./
Ez költséget,kellemetlenséget és veszélyt hozott magával.../H.D.94./

Protivnici su otimali jedan drugom ne samo žene,konje i oružje,nego i pesme./D.Ć.95./
...az ellenfelek gyakran nemcsak asszonyt,lovat és fegyvert ragadtak el egymástól,hanem egymás dalait is./H.D.lol./

Nisu samo ratovi,kuge i seobe toga vremena udarili na ovaj most i prekidali život na kapiji./D.Ć.lo9./
Nemcsak a háború,a pestis és a lakosok átköltözése támadt ezekben az időkben a hídra,s sza-

kította meg a kapu mindennapi életét./H.D.119./

Gledali su mu na ruke i u rukave,posmatrali ga sa svih strana,donosili nove karte i menjali mesta na sečiji,ali ništa nije pomagalo./D.Č.159/
Megnézték a kezeit és a ruhaujját,figyelmesen megvizsgálták minden oldalról,új kártyát hoztak, megváltoztatták helyüket,de semmi sem segített. /H.D.175./

1.3. A számhasználat gyakorlati vizsgálata

Az egyesség-többesség nyelvhasználati kutatása céljából / a főnevek számhasználata és az alany-állítmány egyeztetése/ Vajdaság három községében,Zentán,Szabadkán és Zomborban végeztem felméréseket.Választásom azért esett erre a három községre,mert mind a három hozzávetőlegesen egyforma népességű városi környezet,s a társadalmi és kulturális viszonyok is viszonylag egyformák,nyelvhasználat tekintetében azonban különböznek.Mikes Melániának a vajdasági kétnyelvűség tipológiai vizsgálatai szerint[22.] e három község közül a szerbhorvát környezet legjobban Zomborban, legkevésbé pedig Zentán érezteti hatását a magyar nyelvhasználatban,Szabadkai pedig átmenetet alkot.

Magyar tannyelvű iskolák hetedik és nyolcadik osztályos tanulói körében végeztem felméréseket,mindegyik

általános iskolában 5o diákot teszteltem.A tanulók mind a három iskolában / a zentai Május 25. Általános Iskola, a szabadkai Djuro Salaj Általános Iskola és a zombori Testvériség-Egység Általános Iskola / a tantárgyakat magyar nyelven tanulják,a szerbhorvátot pedig,mint környezetnyelvet külön tantárgyként tanulják.

A magyar és a szerbhorvát nyelv használatának felmérése céljából kérdőívet készítettem el,amelyet az alábbiakban ismertetek:

KÉRDŐIV

ÁLTALÁNOS ADATOK:

1.Név:

2.Anyanyelv:

3.Iskola,osztály:

4.Édesapád anyanyelve:

5.Édesanyád anyanyelve:

HÚZD ALÁ A RÁD VONATKOZÓ ADATOKAT:

Magyar nyelven olvasok:

a/napi sajtót b/szórakoztató irodalmat

c/ szépirodalmat

Szerbhorvát nyelven olvasok:

a/napi sajtót b/szórakoztató irodalmat

c/ szépirodalmat

MTA Irodalomtudományi Intézet Könyvtára SZEGED

HOL,KIVEL BESZÉLSZ SZERBHORVÁTUL /Jelöld meg a megfelelő négyzetet/:

	gyakran	ritkán	soha
Otthon,a családban			
Az utcán,a városban			
Iskolatársaimmal			
Barátaimmal			

MIRŐL BESZÉLSZ SZERBHORVÁTUL /Jelöld meg a megfelelő négyzetet/:

	gyakran	ritkán	soha
Személyes problémák			
Mindennapi események			
Iskolai események			
Film,színház,sport,tv			

A kérdőívvel a következő adatokat kaptam:

1.A tanulók anyanyelve:

Zenta	Szabadka	Zombor
m.:5o szh.:0	m.:49 szh.:1	m.:49 szh.:1

2. Az apák anyanyelve:

Zenta	Szabadka	Zombor
m.:47 szh.:3	m.:47 szh.:3	m.:43 szh.:5

3. Az anyák anyanyelve:

m.:49 szh.:1	m.:48 szh.:2	m.:46 szh.:3

4. A tanulók magyar nyelven olvasnak:

napi sajtót:	szépirodalmat:	szórakoztató irod.:
Zenta:33	Zenta:31	Zenta:38
Szabadka:22	Szabadka:39	Szabadka:3o
Zombor:36	Zombor:35	Zombor:33

5. A tanulók szerbhorvát nyelven olvasnak:

napi sajtót:	szépirodalmat:	szórakoztató irod.:
Zenta:6	Zenta:3	Zenta:35
Szabadka:12	Szabadka:24	Szabadka:28
Zombor:25	Zombor:21	Zombor:36

6. Hol,kivel beszélnek a tanulók szerbhorvátul:

	gyakran			ritkán			soha		
	Zent.	Szab.	Zomb.	Zent.	Szab.	Zomb.	Zent.	Szab.	Zomb.
Otthon	8	7	8	25	32	19	16	11	15
Az utcán	14	31	33	31	17	17	6	2	0
Iskolá-ban	7	25	1o	3o	21	28	13	4	4
Barátok-kal	2o	3o	22	22	18	15	8	2	7

7. Miről beszélnek a tanulók szerbhorvátul:

	gyakran			ritkán			soha		
	Zent.	Szab.	Zomb.	Zent.	Szab.	Zomb.	Zent.	Szab.	Zomb.
Személyes problémák	5	lo	8	23	28	15	22	12	18
Mindennapi események	21	32	26	23	15	17	6	3	4
Iskolai események	14	17	16	26	21	25	11	2	5
Film, színház sport, tv	23	39	27	23	9	13	4	2	5

Ha szemügyre vesszük a kérdőív útján kapott adatokat, láthatjuk, hogy a zentai csoportban minden tanuló magyar anyanyelvű, Szabadkán és Zomborban is a tanulók egy-egy kivétellel magyar anyanyelvűnek vallják magukat. A két szerbhorvát anyanyelvű tanuló bizonyára vegyes nemzetiségű családból származik, erre következtethetünk a tanulók szüleinek anyanyelvével kapcsolatos adatokból. A vegyes házasságok, amelyről nincs hivatalos kimutatásunk, bizonyára ritkábbak Zentán a túlnyomórészt magyarlakta környezetben és gyakoribbak Zomborban, ahol a lakosság nagyobbára szerbhorvát nemzetiségű. A kérdőív által kapott adatokból erre következtethetünk.

A tanulók kétnyelvűségének egyik mércéje, hogy milyen nyelven és mit olvasnak. Erre a kérdésre kerestem vá-

laszt a kérdőív 4. és 5. pontjában.A magyar nyelvű napi sajtót,a szépirodalmat és a szórakoztató irodalmat a tanulók többé-kevésbé egyforma számban olvassák,itt tehát nincs lényeges eltérés a három csoport között.

A szerbhorvát nyelvű olvasmányok tekintetében azonban a tanulók számát illetően Zombor az első helyen áll,különösen,ami a napi sajtót és a szépirodalmat illeti / a napi sajtót szerbhorvát nyelven Zomborban 25-en,Zentán pedig csak 6-an olvassák,a szépirodalmat Zomborban 21-en, Zentán 3-an/,a szórakoztató irodalmat pedig mind a három községben majdnem egyenlő számban olvassák a tanulók szerbhorvát nyelven.A szerbhorvát nyelvű olvasmányok tekintetében a zentai tanulók a harmadik helyen állnak,a szabadkaiak pedig,akik az átmanati csoportot képviselik,többé-kevésbé a másik két csoport között helyezkednek el.

A kérdőív 6. és 7. pontja a szerbhorvát nyelv használatát kutatja.Arra kerestem választ,hogy a tanulók hol,kivel,milyen szituációban beszélnek szerbhorvátul,s hogy e tekintetben van-e különbség a három csoport között.

Négy környezetben / a családban,az utcán,az iskolában és baráti körben/ és négy témakörben /személyes problémák,mindennapi események,iskolai események;film, színház,sport és televízió/ vizsgáltam a szerbhorvát nyelv használatát.

Az adatok azt mutatják,hogy a szerbhorvát

használata leggyakoribb az utcán és baráti körben,ritkább az iskolában,s a legritkább a családi körben.A csoportok között e tekintetben is eltérés mutatkozik,a zombori diákok a család kivételével gyakrabban beszélnek szerbhorvátul a zentaiaknál.A zombori csoportban egyetlen tanuló sincs,aki az utcán ne beszélne szerbhorvátul,a zentaiak között 6 ilyen tanuló van,31-en ritkán,gyakran pedig csak 14-en beszélnek szerbhorvátul,ami érthető is,mivel Zenta túlnyomórészt magyar lakosságú.

Ami a témákat illeti,a tanulók szerbhorvátul leggyakrabban a mindennapi eseményekről,a filmekről,a színdarabokról,a sportról és a tévéről beszélgetnek.Ritkábban használják a szerbhorvát nyelvet,amikor személyes problémáikról vagy az iskolai eseményekről van szó,bizonyára azért,mert mindkét témáról leggyakrabban a családi körben beszélgetnek,ahol a szerbhorvát nyelv használata ritkább. Az adatok azt mutatják,hogy a zomboriak a beszédtémákat illetően is gyakrabban élnek a szerbhorvát nyelvvel,mint a zentaiak.

A magyar és a szerbhorvát nyelv használatát vizsgáló kérdőív adatai is azt mutatják,hogy a három községben különbség van a diákok nyelvhasználatában,s ez lehetővé teszi számomra,hogy megvizsgáljam a diákok nyelvében az egyesség-többesség kérdését,összehasonlítsam a nyelvhasználattal kapcsolatos eredményeket,s levonjam a következtetéseket.

A főnevek számhasználatának vizsgálata céljából a következő tesztet készítettem el:

Név:

Iskola:

1.Az alábbi kis történetben a be nem fejezett szavakat egészítsd ki:

Péter nagyon falánk kisfiú.Egy alkalommal,amikor elkísérte anyját a piacra,aki rózs____ akart venni,egy kofa kosarában alm___ pillantott meg.Péter szem___ rögtön felcsill___.Odahúzta anyját a kofához,s mohó kez___ nyúlt a kosárba.Anyja rászólt: -Várj,majd veszünk,s megmossuk. Kérek egy kilót az alm___,hát az___ a kört___ mennyibe kerül___? -Öt dinár - válaszolta a kofa.Kérek fél kilót a kört___ is.Miközben a kofa a gyümölcsöt mérte,anyja pedig a pénzt számolta,Péter elcsent egy almát anyja kosarából és nagyot harapott a mosatlan gyümölcsbe.Amikor befejezték a vásárlást,csak akkor jutott eszükbe,hogy rózs___ akartak venni.

2.Fordítsd le magyarra a következő mondatokat:[23].

Sa drveta opada lišće.

Gledaj ove lepe lale!

Pera je izgubio rukavice.

Roda ima dugačke noge.

Andi se prostiru u Južnoj Americi.

3.Fordítsd le szerbhorvátra a következő mondatokat:[24.]

Hol van a harisnyám?

Nem találom a cipőmet!

Már nem fáj a lábam.

Nyújtsd a kezed!

Mennyibe kerül a narancs?

A teszt megoldásának táblázat szerinti áttekintése:

		Zenta		Szabadka		Zombor	
		Sg.	Pl.	Sg.	Pl.	Sg.	Pl.
I.		37	13	39	11	32	18
II.	1.	48	2	48	2	4o	1o
	2.	16	34	15	35	1	49
	3.	4o	1o	39	11	3o	2o
	4.	33	17	33	17	3o	2o
	5.	25	25	28	22	12	38
III.	1.	42	8	39	11	12	38
	2.	2o	3o	18	32	4	46
	3.	48	2	48	2	33	17
	4.	4o	1o	38	12	37	13
	5.	43	7	4o	1o	19	31

A csoportok közötti különbség már a teszt első feladatának megoldásánál szembetűnő.A tanulóknak hiányos szavakat kellett kiegészíteniük,s ezzel adtak választ arra, hogy az összefüggő szövegben előforduló főneveket egyes- vagy többes számban használják.A diákok mindannyian következetesen egyes-vagy többes számot használtak a szavak kiegészítése alkalmával.Mind a három csoportból a tanulók többsége a magyar nyelv szemléletének megfelelően,egyes számot használt,mégis a főnevek többes számban való használata a zombori csoportnál gyakoribb,mint a zentai tanulók körében.A csoportok közötti különbség e feladat megoldása tekintetében a legkisebb.

A második feladatcsoporttal,a szerbhorvát mondatok magyarra fordításával a virág-,gyümölcs-,a páros testrészek és a hozzájuk tartozó ruhadarabok nevének egyes- vagy többes számban való használatát vizsgáltam.A szerbhorvát mondatokban a főnevek többes számban állnak,ugyanezek a főnevek viszont a megfelelő magyar mondatokban egyes számban használatosak.A második mondat kivételével a diákok jobbára egyes számban használták a főneveket

Az első mondatban:Sa drveta opada lišće /A fáról hull a levél./ a lišće szó gyűjtőnév,amely egyes számban egyezik meg az állítmánnyal.Bizonyára emiatt a diákok néhány kivétellel egyes számot használtak a fordítás alkalmával,s legtöbben helyesen,a magyar nyelv szemléletének megfelelően fordították le a mondatot.

A három csoport között itt is megvan a különbség,a zentai csoportból csak ketten,a zombori tanulók közül pedig nyolcan használtak többes számot.

A második mondat fordításakor a tanulók túlnyomórészt többes számot használtak.A szerbhorvátban az "ove" főnévi mutatónévmás is többes számú,a magyar fordításban viszont egyes számban kellene lennie a főnévnek /Nézd ezt a szép tulipánt!/,hacsak a fordító nem gondol különböző fajta vagy színű tulipánokra.

Véleményem szerint az ilyen és a harmadik feladatcsoport negyedik mondatához hasonló típusú mondatok megszerkesztésében /az adott esetben a fordításban/ nyilvánul meg legjobban a számhasználattal kapcsolatos nyelvszemlélet.Az utóbbi példamondatban /Nyújtsd a kezed!/ a főnév lehet egyes-és többes számú is,de a kézzel kapcsolatos,gyakran előforduló felszólításokban: Operi ruke! /Mosd meg a kezed!/,Raširi ruke! /Tárd ki a karod!/ a "ruka" főnév szinte kizárólag többes számban fordul elő.Ezért a szerbhorvát anyanyelvű informátoraim is ebben az esetben inkább többes számot használtak.A tanulók viszont jobbára a magyar nyelvhasználatnak megfelelően fordították le a mondatot,s egyes számot használtak a szerbhorvát fordításban.

Visszatérve a második példacsoporthoz,meg kell említenem,hogy az utolsó mondatban /Andi se prostiru u Južnoj Americi./ arra kerestünk választ,hogy a tanulók

miként egyeztetik az alanyt az állítmánnyal,amikor az alany plurale tantum.Erről részletesebben,dolgozatom második részében,a számbeli egyeztetésnél lesz szó.

Külön csoportként is vizsgálhatjuk azoknak a magyar,illetőleg szerbhorvát mondatoknak a fordítását, amelyekben a páros testrészek és a hozzájuk tartozó ruhadarabok neve fordul elő.

Két szerbhorvát és négy magyar mondatban vannak ilyen főnevek.A zentai diákok nagyobb része egy mondat kivételével /Nem találom a cipőmet!/ egyes számban használta a főneveket, mind a magyar,mind a szerbhorvát mondatok fordítása alkalmával.A zomboriak is inkább az egyes számot használták,de a többes számot a harmadik feladatcsoportnak nemcsak a második,hanem az első mondatában is alkalmazták.Ebben a feladatcsoportban a zomboriak három mondatot a zentaiak pedig csak egyet fordítottak le többségükben a szerbhorvát nyelv szemléletének megfelelően.

A csoportok közötti legnagyobb eltérés is éppen a harmadik feladatcsoportnál,az első magyar nyelvű mondat szerbhorvátra való fordításánál tapasztalható.A zentai diákok nyolc kivétellel egyes számot használtak /Gde mi je čarapa?/ a fordításban,a zombori tanulók pedig tizenkét kivétellel a helyes fordítást adták /Gde su mi čarape?/.

A diákok csoportjai közötti különbséget szemléletesebbé,áttekinthetőbbé teszi a csoportok közötti különbség grafikus ábrázolása:

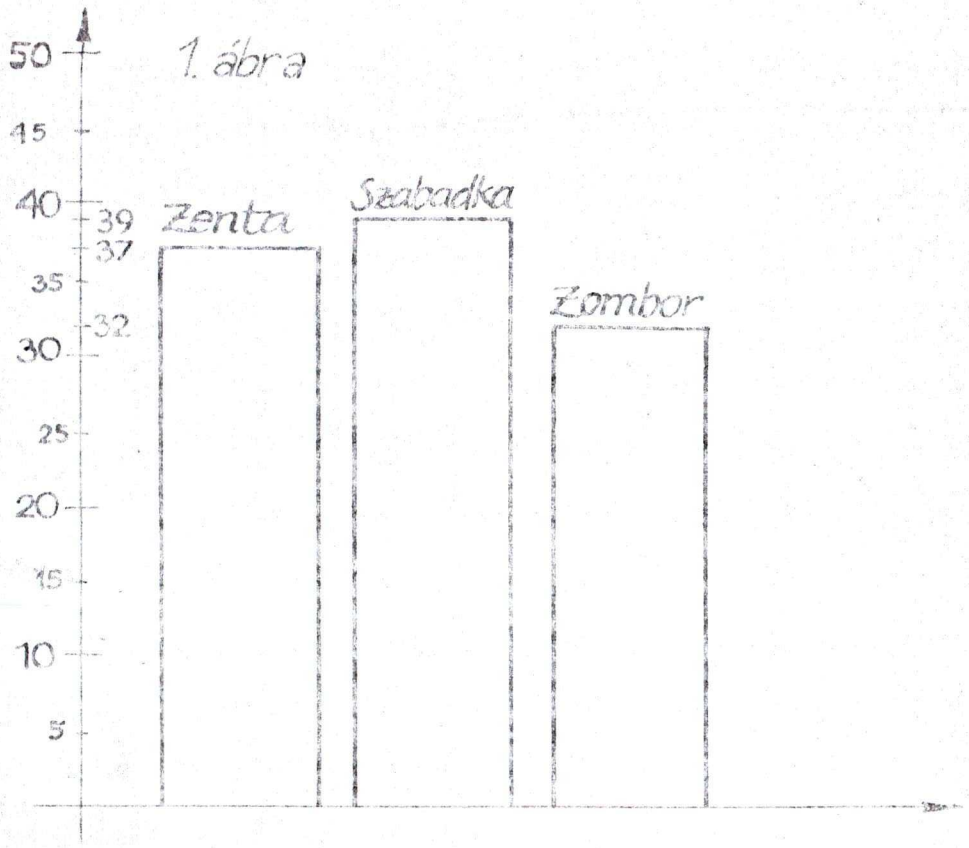

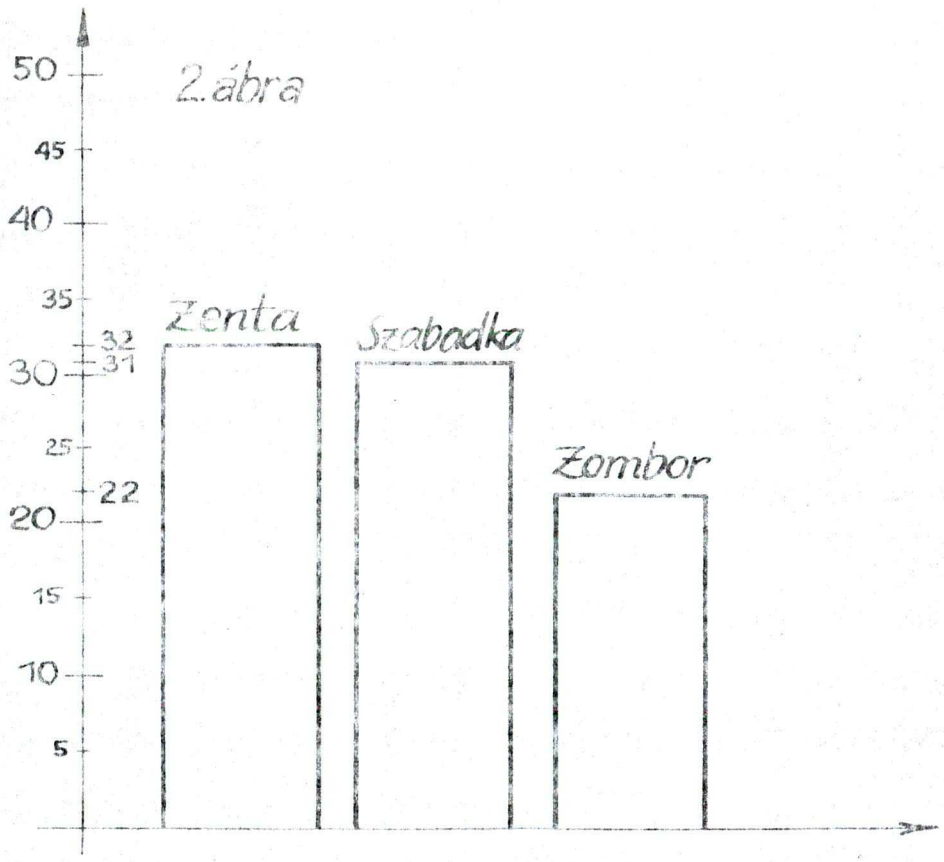

József Attila Tudományegyetem Központi Könyvtára SZEGED

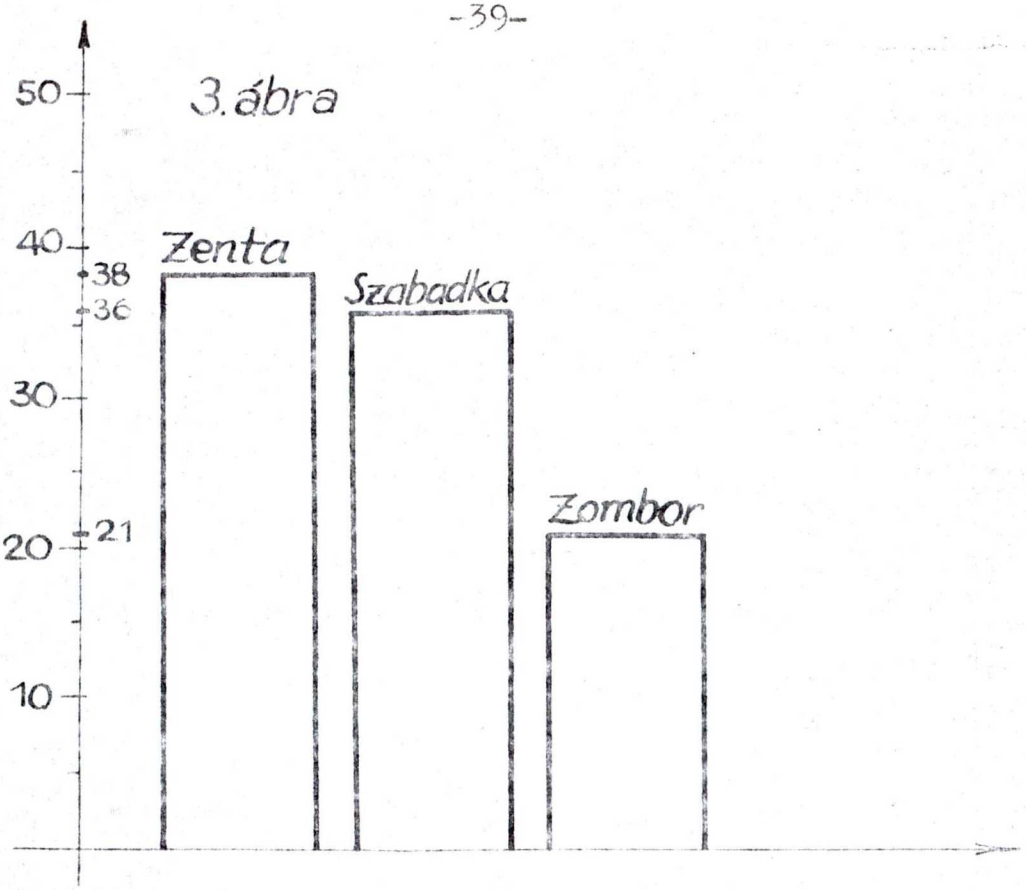

A vízszintes tengelyen elhelyezkedő oszlopok a csoportokat ábrázolják,a függőleges tengelyről pedig azoknak a tanulóknak a számát olvashatjuk le,akik egyes számban használták a főneveket.

Ezek után lássuk,hogy a két szélső csoport, a zentai és a zombori diákok csoportja között szignifikáns különbség van-e a számhasználat tekintetében.[25.]

Az első feladatban /1.ábra/ a zentaiak 37-en, a zombori diákok pedig 32-en használták egyes számban a főneveket.A t-teszt eredménye azt mutatta,hogy a hibalehetőség 5 százaléknál nagyobb,tehát a különbség nem jelentős / t=1 ; p>5% /.

A másik két feladatcsoportban a két csoport eredménye közötti különbség jelentős.Itt a feladatcsoportok megoldásait összevontam,s kiszámítottam a középarányost, majd a diákok feleletének átlagát vettem alapul az ábrázolásbál és a szignifikancia-számításnál.

A második feladatcsoportban /2.ábra/ a zentai diákok közül 32-en használták egyes számban a főneveket a fordítás alkalmával,a zomboriak közül pedig 22-en. A loo-as szabadságfoknál,5 százalékos hibalehetőséggel a különbség szignifikáns / $t = 2$, $p < 5\%$ /.

A harmadik feladatcsoportban /3.ábra/ a legnagyobb a különbség a diákok két csoportja között.A zentaiak 38-an a magyar nyelv szemléletének megfelelően egyes számot használtak a szerbhorvátra való fordítás alkalmával a többes szám helyett,a zomboriak közül pedig csak 21-en használtak egyes számot,többségük a szerbhorvát nyelv szemléletének megfelelően többes számban fordított.A két eredmény közötti különbség itt már 1 százalékos hibalehetőséggel szignifikáns / $t = 5,8$ $p < 1\%$ /.

2.0. AZ ALANY ÉS AZ ÁLLÍTMÁNY SZÁMBELI EGYEZTETÉSE A MAGYAR ÉS A SZERBHORVÁT NYELVBEN

A számbeli egyeztetés legterjedelmesebb,s egyben a legtöbb vitára alkalmat adó kérdésköre az alany és az állítmány egyeztetése.A számbeli egyeztetés kérdésével a magyar nyelvtanirodalom többet foglalkozott a szerbhorvátnál.Ez bizonyára abban leli magyarázatát,hogy a magyarban több olyan egyeztetési típus van,ahol még nem dölt el a a harc a hagyományos ,egyes számú,alaki egyeztetés és az indoeurópai nyelvhasználatban gyakoribb,többes számú,értelmi egyeztetés között.A magyar nyelvtanirodalom ezért részletesen feldolgozott olyan kérdéseket az egyeztetéssel kapcsolatban,amelyek a szerbhorvátban fel sem merülnek, vagy ha igen,korántsem akkora jelentőségűek,mint a magyar nyelvben.

A szerbhorvát nyelvben,a magyarral ellentétben,az alany-állítmány egyeztetésének bizonyos,meglehetősen gyakori viszonylataiban a többes számú,értelmi egyeztetés sokkal elterjedtebb az egyes számú,alaki egyeztetésnél.A szerbhorvát nyelvtanirodalom ezért az alany-állítmány számbeli egyeztetését vizsgálva,rendszerint azokat a ritka kivételeket említi,amelyek irodalmi művekben fordulnak elő.

Mielőtt rátérnénk az alany és az állítmány számbeli egyeztetésének tüzetesebb vizsgálatára,néhány

kérdésről külön kell szólni az alaki és az értelmi egyeztetéssel kapcsolatban.

A magyar nyelvtanirodalmoban elfogadottnak tekinthető a következő meghatározás: " A tulajdonképpeni kongruencia az alaki egyezés,amelyben az egyeztetett tag az irányító tag alakját másolja.Az értelmi egyeztetés rendszerint ennek az alaki egyezésnek a rovására érvényesül,ilyenkor az egyeztetett tag az irányító tagnak nem az alakjához,hanem a jelentéséhez igazodik."[26].

Az alaki és az értelmi egyeztetés elnevezését a magyar nyelvtanirodalomban kétféleképpen,szükebb és bővebb értelemben használják.

Egyesek csak olyan esetben beszélnek értelmi egyeztetésről,amikor az irányító tag plurale tantum: "Értelmi egyeztetés a magyarban nem gyakori alany és állítmány viszonylatában.Csak a plurale tantumoknál fordul elő, ezek pedig nálunk elég ritkák:pl. Az Egyesült Államok két óceán közt terül el.Vagy: A szorbok a legkisebb szláv nyelvü nép."[27]. Az értelmi egyeztetéssel kapcsolatban e véleményhez közel áll Deme László is:"Általában még annyit mondhatunk,hogy az egyeztetés a magyarban legtöbbször grammatikai,s csak ritkán értelmi... Az állítmánynak az alannyal való egyeztetésében -- nem számítva az olyan ritka,kivételes,értelmileg egyeztetett típusokat,mint: A Gázmüvek leszállította a gáz árát;Az Egyesült Államok

SZEGED

arra készül,hogy... — általában következetesen a grammatikai egyeztetés érvényesül.."[28].

Mások az értelmi egyeztetést tágabb értelemben magyarázzák,nemcsak a gyűjtőnevek és az Egyesült Államok--típusú plurale tantumok egyeztetésében látják az értelmi egyeztetést,hanem másutt is,főleg a halmozott alany és az állítmány egyeztetésében: "Általános szabály,hogy az alany és az állítmány megegyezik számban és személyben;de néha kétség támad,kivált a számbeli egyeztetés dolgában:Nézzen Istent kegyelmetek /Arany/ vagy Nézzenek Istent kegyelmetek.Méltóságtok látja vagy látják.Az első forma szerinti egyeztetés,mert kegyelmetek és méltóságtok forma szerint egyesszámú alany,olyan,mint figyelmetek vagy szépségtek /nem kegyelmeitek,méltőságaitok/.A második ellenben értelem szerinti egyeztetés,mert hiszen kegyelmetek és méltóságtok mégis csak több cselekvő személyt jelez. - Szintén lehetséges az értelem szerint többes számú állítmány,ha két vagy több egyesszámú alanyra vonatkozik:öcsém és húgom már elmentek..."[29].

Másutt is találkozunk azzal a felfogással, hogy az értelmi egyeztetés az alany és az állítmány különböző egyeztetési típusaiban is érvényesül.[30].

A szerbhorvát nyelvtanirodalomban,mint már bevezetőben említettem,az egyeztetés,s ezen belül az alany és az állítmány számbeli egyeztetése nem olyan részletesen feldolgozott,mint a magyarban.

Maretić az értelmi egyeztetésen szűkebb értelemben vett értelmi egyeztetést ért,amely a gyűjtőnév és az állítmány egyeztetésekor fordul elő.Az alany és az állítmány más egyeztetési típusaiban nem említi az alaki vagy értelmi egyeztetés elnevezést,hanem egyes vagy többes számban történő egyeztetésről beszél.[31]

Az alany és az állítmány egyeztetésének ismertetése alkalmával Stevanović gyakran használja az alaki és értelmi egyeztetés elnevezést,s az értelmi egyeztetést említi a mennyiségjelzős főnevek,a számnevek és a névmások,s az állítmány egyeztetésekor: "Abban az esetben is, amikor a grammatikai szám jelentése nem egyezik meg a szó alakjával,szintén két lehetőség van az egyeztetésre: lehetséges az alaki vagy az értelmi egyeztetés."[32]

2.1. Az alany és az állítmány számbeli egyeztetésének egyszerűbb típusai

Ebben a részben azokról az egyeztetési szabályokról lesz szó,amelyek a magyar és a szerbhorvát nyelvben a legáltalánosabbak,az alany és az állítmány azon egyeztetési típusairól,amelyek tekintetében a legkevesebb a vitás kérdés,a kivétel.Itt tárgyalom az egy egyes- ,az egy többes- és a több többes számú alany és az állítmány egyeztetését.

A magyar nyelv szabályai szerint,ha a mondatban az irányító tag,az alany, egyes számban áll,akkor az

állítmány is egyes számba kerül.

Ez az általános szabály akkor is érvényes,ha az állítmány megelőzi az alanyt,abben az esetben tehát az alany-állítmány egyeztetésére nincs hatással az irányító-, illetőleg az egyeztetett tag mondatbeli elhelyezkedése.

A számbeli egyeztetésnek ebben a típusában ugyanez állapítható meg a szerbhorvát nyelvről is:

A fiú sétál.	Dečak se šeta.
Múlik az idő.	Prolazi vreme.

A számbeli egyeztetésnek ez a szabálya érvényesül mind a két nyelvben akkor is,amikor az állítmány igei,névszói-igei vagy névszói:

A lány dalol.	Devojka peva.
Nem voltam katona.	Nisam bio vojnik.
Szép az idő.	Lepo je vreme.

Az alany-állítmány egyeztetése alkalmával többnyire jelentős az a körülmény,hogy milyen az alany és az állítmány szórendje,s hogy milyen a szófajuk. Az egy egyes számú alany és az állítmány egyeztetésénél ezek a körülmények nem relevánsak.

A magyarban bizonyos ingadozás mutatkozik az

egyes számban álló "mind" alany és az állítmány egyeztetése tekintetében: "A művelt nyelvhasználatban ugyan az egyes állítmányt sem helytelenítjük: Mind itt van? /közny./ ; Nagyralátó nép ám a feászkok népe;-El van bizakodva mind a hajójában...; de ha a személyre vonatkoztatás világos benne,inkább többes számúval mondjuk: Mind itt vannak? /közny./"[33].

Ha a mondatban egy többes számú alany van, akkor az állítmány a magyarban és a szerbhorvátban is rendszerint többes számba kerül.

A többes számú alany és az állítmány egyeztetési szabálya alól a magyarban is,a szerbhorvátban is van kivétel.A mondat szórendje ugyan nem befolyásolja az általános szabályt:

A fiúk sétálnak. Dečaci se šetaju.
Elmúltak az évek. Prošle su godine.

de az alany,illetőleg az állítmány szófajától függően vannak kivételek.

A magyarban ilyen kivétel a már előzőkben említett szűkebb értelemben vett értelmi egyeztetés,amikor a mondat alanya Egyesült Államok-típusú plurale tantum. Ilyen esetben a magyarban a többes alakú alannyal az állítmány egyes számban egyezik meg:

Az Egyesült Államok megkezdte a neutron bomba gyártását.

A magyartól eltérően a szerbhorvátban a plurale tantumok mindig többes számban egyeznek meg az állítmánnyal,itt tehát nem értelmi,hanem alaki egyeztetésről van szó.

Sjedinjene Države su počele proizvodnju neutronske bombe.

/ Az Egyesült Államok megkezdték a neutron bomba gyártását./

A szerbhorvát nyelvben is található kivétel az egyeztetés e típusában,de a magyartól eltérően nem az állítmány szófajától függően jelentkezik a kivétel: " Amikor az állítmány névszói része főnév,azaz önálló szófaj,akkor az nem egyezik meg az alannyal sem számban sem nemben.Ez érthető is.Noha a főnév,amely az állítmány része, nincs önálló használatban,hanem a mondatban egy másik önálló szóra,az alanyra támaszkodik,mégis megtartja az önálló szófaj elemeit,megtartja saját nemét és számát, amint ezt az alábbi példák is bizonyítják:... Ratovi su nesreća za čovečanstvo,ali i jedino sredstvo za odbranu od nepopravljivih agresora..."[34]

Ha a mondatban több ~~tübb~~ többes számú alany van,akkor a magyarban és a szerbhorvátban egyaránt,az

állítmány többes számú lesz:

A fiúk és a lányok sétálnak.
Momci i devojke se šetaju.

2.2. Az alany és az állítmány egyeztetésének bonyolultabb típusai

Ebben a fejezetben két egyeztetési típusról lesz szó,a halmozott egyes számú alany és az állítmány,s a különböző számú alanyok és az állítmány egyeztetéséről. E két egyeztetési típuson belül néhány altípussal is foglalkozom.

2.2.1. A halmozott egyes számú alany és az állítmány számbeli egyeztetésének kérdéskörét a magyar nyelvtanirodalom alaposan feldolgozta,a szerbhorvát nyelvtanokban kevesebb figyelmet szentelnek ennek a kérdésnek.

A magyarban ebben az egyeztetési típusban az egyes számú,alaki és a többes számú,értelmi egyeztetés egyaránt érvényesül,úgy is mondhatnánk,hogy a hagyományos alaki,s az indoeurópai nyelvek hatására egyre nagyobb teret hódító értelmi egyeztetés vív harcot itt egymással.

Ennek az egyeztetési típusnak a tüzetesebb vizsgálata megköveteli az altípusok megkülönböztetését. Az altípusok összehasonlítása érdekében célszerű,ha az elnevezéseket rövidítjük.A több egyes számú alany és az

állítmány egyeztetését a következő jelekkel ábrázolom:

S sg. - S sg. - P sg./pl.

ahol az S az alanyt,a P az állítmányt,az sg. rövidítés az egyes számot,a pl. pedig a többes számot jelöli.

Noha ebben az egyeztetési típusban több egyes számú alany és az állítmány egyeztetéséről van szó,a típus ábrázolásában és a legtöbb példamondatban is csak két alany fordul elő,az állítmány ugyanis a legtöbb esetben két alannyal ugyanúgy kongruál,mint amikor kettőnél több alany van a mondatban.Ott,ahol az állítmány másként egyezik,ha kettőnél több alany van a mondatban,azt külön feltüntetem.

Az alany és az állítmány szórendi elhelyezkedésétől függően a következő altípusokat különböztetjük meg:

1. S sg. - S sg. - P sg./pl.
/ A fiú és a lány sétál/nak./

2. P sg./pl. - S sg. - S sg.
/ Sétál/nak a fiú és a lány./

3. S sg. - P sg./pl. - S sg.
/ A fiú sétál/nak és a lány./

Az egyeztetésnek ebben a típusában még két al-

SZEGED

típust különböztetünk meg,attól függően,hogy az állítmány igei-e,vagy névszói,illetőleg igei-névszói:

4. S sg. - S sg. - PV sg./pl.
/ A fiú és a lány sétál/nak./

5. S sg. - S sg. - PN sg./pl.
/ A fiú és a lány tanuló/k./

Az igei-,illetőleg a névszói állítmány tulajdonképpen variálódhat az első három egyeztetési altípusban is,s így több altípust kellene megkülönböztetnünk,de ez nem lenne célszerű a szerbhorváttal való egybevetés szempontjából.

A több egyes számú alany és az állítmány egyeztetésének első altípusába olyan mondatok tartoznak,amelyekben az egyes számú alanyokat követi az állítmány,a második altípusban az állítmány megelőzi az alanyokat,a harmadikban pedig az alanyok közé ékelődik.

A magyar nyelvben a leggyakoribb az első egyeztetési altípus,illetőleg az olyan szórendű mondat, amelyben az alany vagy az alanyok megelőzik az állítmányt. Mint már a bevezetőben is mondtam,ebben az egyeztetési altípusban két megoldás lehetséges,az egyes számú alaki és a többes számú,értelmi egyeztetés.

Az,hogy az S sg. - S sg. - P sg./pl. egyeztetési altípusban melyik egyeztetés érvényesül,az/a alaki vagy az értelmi,ismét újabb körülményektől függ,az alanyok és az állítmány szófajától,s attól is,hogy az alanyok milyen egymásközötti viszonyban állnak.

Ha az alanyok személyt jelölő szók,tulajdonnevek,akkor egyes nyelvészek megtűrik az értelmi egyeztetést,mások az alakival egyenrangúnak tartják,ismét mások úgy tekintik,hogy ilyen esetben az értelmi egyeztetés a helyesebb:[35]

> Józsi és Eszter egyedül maradtak;tányérjukon az eperkocsányokkal./É.E.144./

A magyar irodalmi példák közül a nyelvtanok a többes számú értelmi egyeztetés mellett rendszerint Arany János "Péter és Pál"-ját hozzák fel.Varga Károly vizsgálatai szerint Arany ilyen esetben egészen szabadon hol az alaki,hol pedig az értelmi egyeztetést alkalmazta.[36]

Nincs pontos kimutatásunk arról,hogy ilyenkor az egyes számú vagy pedig a többes számú egyeztetés a gyakoribb,annyit azonban megállapíthatunk,hogy a többes számú, értelmi egyeztetés ebben az altípusban érvényesül a leggyakrabban.

Ugyanebben az altípusban,ha az alanyok dologgnevet vagy elvont fogalmat jelölnek,az egyes számú,alaki

egyeztetés sokkal gyakoribb az értelmi egyeztetésnél, egyes nyelvészek szerint kizárólag ez a helyes,magyaros egyeztetés:

A gyom és a virág azonban buján nőtt benne. /É.E.278/

Ha az alanyok közül az állítmányhoz közelebb álló gyűjtőnév vagy mennyiségjelzős főnév,akkor a szakirodalom méginkább az egyes számú egyeztetést javallja:[37].

Egy kisfiú és két kislány játszott az utcán.

Ebben,de nemcsak ebben az egyeztetési altípusban meg kell említenünk még egy körülményt,amelynek a jelentőségére Rácz Endre hívta fel a figyelmet: "Nyelvtani irodalmunk az állítmánynak a halmozott alanyokkal való egyeztetéséről beszélve mindezideig nemigen törődött azzal,hogy az alanyok között miféle mellérendelő viszony áll fenn,illetőleg -- mint az egyeztetésre felhozott példái bizonyítják -- túlnyomórészt olyan mondatokat vizsgált,amelyekben az alanyok egyszerű kapcsolatos viszonyban állnak,s az ilyenekből vonta le az egyeztetési szabályokat."[38].

Ha a tulajdonneveket <u>és</u>,<u>meg</u>,<u>is</u>,<u>mind-mind</u>, <u>sem-sem</u> kötőszók kapcsolják össze,tehát egyszerű kapcsola-

tos,hozzátoldó,összefoglaló vagy megosztó viszonyban állnak,a nyelvszokás szerint lehetséges a többes számú,értelmi egyeztetés,de ha az alanyokat a sőt,akár-akár, vagy-vagy kötőszók kapcsolják össze,azaz a tulajdonnevek fokozó kapcsolatos vagy választó mellérendelt viszonyban állnak,akkor az értelmi,többes számú egyeztetés helytelen,sőt bántó.Ugyancsak furcsa a többes számú egyeztetés, ha az alanyok felsorolási viszonyban állnak.[39]

A P sg./pl. - S sg. - S sg. egyeztetési altípusban is kétféle egyeztetés lehetséges,az alaki és az értelmi egyeztetés.Ennél az egyeztetésnél is figyelembe kell venni az előző altípussal kapcsolatban említett körülményeket,az állítmány és az alanyok szófaját és azt is, hogy az alanyok milyen viszonyban állnak egymással.

A magyar nyelvtanirodalom ebben az egyeztetési altípusban gyakoribbnak és helyesebbnek tartja az egyes számú,alaki egyeztetést.[40]

Ebben az altípusban érdekes,vitatott kérdésnek nevezi Rácz a "Szerkesztette vagy szerkesztették X. és Y."--típusú mondatokat: "Úgy látszik,a többes számú állítmányt ebben az altípusban inkább csak akkor lehet helyeselni, ha a mondatban utána szünet következik,amelyet az írásban rendszerint kettőspont jelöl.Ez a szünet,illetőleg írásjel mintegy helyettesíti az elhalgatott tulajdonképpeni alanyt

/körülbelül ezt:a következők/, s az utána felsorolt egyes számú alanyesetű nevek olyanfélék,mint egy odagondolható többes számú alany értelmezői."[40].

A harmadik az S sg. - P sg./pl. - S sg. egyeztetési altípus az előzőknél ritkábban előforduló mondat,illetőleg egyeztetési típus.Ebben az altípusban az állítmány az alanyok közé ékelődik.

Ha csak két alany van a mondatban,akkor ebben az altípusban nem is beszélhetünk többes számú,értelmi egyeztetésről: "Az efféle fölépítésű mondatok állítmányának számhasználata azonban arról tanúskodik,hogy itt aligha beszélhetünk halmozott alanyokról;az állítmány ugyanis mindenképpen csak egyes számú lehet,még akkor is, ha a mondatban egyszerű kapcsolatos mellérendelés van; például:Pista jött, és Jóska."[41].

Ebben az egyeztetési altípusban csak akkor lehet szó értelmi egyeztetésről,ha az alanyok közé ékelődött állítmányt több alany előzi meg: S sg. - S sg. - S sg. - P pl. - S sg.:

A megbeszéleésen Pista,Jóska és Mária voltak jelen,meg az osztályfőnök.

noha ebben az esetben -- eltekintve attól,hogy ilyenkor is helyesebb az egyes számú,alaki egyeztetés -- tulajdonképpen az első,az S sg. - S sg. - P sg./pl. altípussal

állunk szemben.

A halmozott egyes számú alany és az állítmány egyeztetésével kapcsolatban bevezetőben említettem, hogy az egyeztetés nemcsak az irányító- és az egyeztetett tagok elhelyezkedésétől függ,hanem attól is,hogy az állítmány igei-e vagy névszói,esetleg névszói-igei.

Az eddigiek során,az előző altípusok vizsgálata alkalmával olyan mondattípusokról volt szó,amelyekben az állítmány igei,ezért most az S sg. - S sg. - PV sg./pl. egyeztetési altípussal nem foglalkozom,ehelyett arra keresek választ,hogy milyen jelentősége van az egyeztetés e típusában a névszói állítmánynak,illetőleg milyen egyeztetés érvényesül az S sg. - S sg. -PN sg./pl. altípusban.

Az egyeztetés ebben az altípusban is többnyire egyes számú,alaki egyeztetés,kivéve akkor,amikor a névszói állítmány az alanyok kölcsönös viszonyára utal.[41.]:

Jóska és Pista tanuló.
Jóska és Pista barátok.

Az igei állítmány,amely az alanyok kölcsönös viszonyára utal,lehet egyes számú,a névszói állítmány esetében azonban az egyes számú,alaki egyeztetés furcsa,gyakran értelemzavaró: "Tehát az alanyok kölcsönös viszonyának kifejezésére mégiscsak elsősorban a névszói állítmánynak kell többes számba kerülnie,sőt itt némi értelmi különb-

séget is okozhat a kétféle számhasználat;Péter és Mária szerelmes és Péter és Mária szerelmesek.A két mondat közül csak az utóbbi fejezi ki -- az sem egyértelműen a kölcsönösséget,az előbbi nem."[42].

Az egyes számú halmozott alany és az állítmány egyeztetésének áttekintése után megállapítható,hogy az egyes számú,alaki egyeztetés minden altípusban gyakoribb,s a nyelvészek többségének véleménye szerint helyesebb a többes számú,értelmi egyeztetésnél.Az utóbbi egyeztetés a legtöbb esetben szokatlan,idegenszerű,csak az utolsóként említett altípus / S sg. - S sg. - PN pl./ bizonyos mondataiban használatos a magyar nyelvben,az első altípusban pedig / S sg. - S sg. - PV sg./pl./,az értelmi egyeztetés az olyan mondatokban,amelyekben az alanyok személyt jelölnek és egyszerű,kapcsolatos viszonyban állnak egymással,ugyanolyan mértékben használatos,mint az egyes számú,alaki egyeztetés.

A szerbhorvát nyelvtanok a halmozott alany és az állítmány egyeztetésének vizsgálata alkalmával többet foglalkoznak a nembeli,mint a számbeli egyeztetéssel,ugyanis a szerbhorvátban a hím-,nő- és semleges nem különféleképpen variálódhat ebben az egyeztetési típusban, s mivel a nyelv az állítmányi szintagmán is jelöli a nemet,ezáltal az egyeztetés bonyolulttá válik.

A szerbhorvátban is,ugyanúgy,mint a magyarban, az egyeztetésnél az alany és az állítmány szórendjének

Egyetemi Könyvtár SZEGED

megvan a jelentősége,s erre a nyelvészek fel is hívják a figyelmet.

A szerbhorvátban a következő altípusokat különböztetjük meg:

1. S sg. - S sg. - P sg./pl.
/ Olovka i sveska je/su na stolu./[43].

2. P sg./pl. - S sg. - S sg.
/ Na stolu je/su olovka i sveska./[44].

A szakirodalom mindkét altípust megemlíti. A magyartól eltérően a szerbhorvátban az állítmány nem ékelődik az alanyok közé,így tehát az alany és az állítmány szórendje szerint csak két altípust különböztetünk meg.

A magyar nyelvben az egyeztetési altípusok megalkotásának második kritériuma az állítmány szófaja volt.

A szerbhorvát nyelvtanirodalomban nem találtam külön említést arról a körülményről,hogy milyen különbségek vannak az egyeztetésben akkor,amikor az állítmány igei,névszói-igei vagy névszói.A nyelvtanírók ezt a körülményt nyilván nem tartják jelentősnek az egyeztetés e típusának vizsgálata alkalmával.

A régebbi nyelvtanírók:Maretić,Florschütz,

főleg Vuk Karadžić példái alapján megállapítják,hogy az egyes számú,alaki egyeztetés ugyanannyira használatos, mint a többes számú,értelmi egyeztetés,példáikban azonban kivétel nélkül akkor áll egyes számban az állítmány, amikor megelőzi az alanyokat.

Az újabb nyelvtankönyvekben az egyes számú alaki egyeztetés inkább kivételnek számít,csak a P sg./pl. - - S sg. - S sg. altípusban fordul elő.[45]

Erről Stevanović a következőket mondja: "A mai nyelvben kevésbé szokásos és mindenképpen ritkább az állítmány egyes számú használata akkor,amikor az alany több egymással kapcsolatos névszó ... Igaz,az újabb íróknál és a mindennapi beszédben rábukkanhatunk az egyeztetés ilyen példáira is,de csak akkor,amikor az állítmány az alanyok elé kerül,ami viszonylag gyakoribb a régi irodalomban."[46]

A mai szerbhorvát nyelvben tehát az általam említett első altípusban kevés kivétellel a többes számú, értelmi egyeztetés érvényesül / S sg. - S sg. - P pl./, míg a második altípusban már gyakrabban fordul elő az alaki egyeztetés / P sg. - S sg. - S sg./.

Végeredményben tehát a halmozott egyes számú alany és az állítmány egyeztetésében a szerbhorvát nyelvben gyakoribb a többes számú,értelmi egyeztetés az egyes számú,alakinál,akkor is,amikor az állítmány megelőzi az alanyokat,s akkor is,amikor követi őket.

A halmozott alany és az állítmány számbeli egyeztetésével kapcsolatban nyelvhasználati tesztet készítettem el,amelyet az alábbiakban ismertetek:

I.Egészítsd ki a hiányos szavakat,hogy a mondat helyes legyen:

1.Márta és Anna elmen___ sétálni.

2.Péter és Jóska ismét vereked___.

3.Lajos és Bálint kitűnő tanul___.

4.Az idén Péter és András vol___ a legjobb torná___.

5.A kutya és a macska háziálla___.

6.A gyűlölet,a szeretet,a közöny,emberi tulajdon___.

II.Hogyan mondanád? Húzd alá az egyik mondatot:

1.A szomszéd kisfiú és öcsém együtt jár iskolába.
A szomszéd kisfiú és öcsém együtt járnak iskolába.

2.Péter és Jóska tegnap összeszólalkozott.
Péter és Jóska tegnap összeszólalkoztak.

3.Az idén a legjobb felderítő Pista és András.
Az idén a legjobb felderítők Pista és András.

4.A vacsorára eljött a szomszéd és a felesége.
A vacsorára eljöttek a szomszéd és a felesége.

5.Mától kezdve a hetes Ilonka és Mária.
Mától kezdve a hetesek Ilonka és Mária.

III. Az alábbi mondatokat fordítsd le magyar nyelvre:[47.]

1.Petar i Pavle se igraju na ulici.

2.Na izlet su otišli nastavnik i njegov razred.

3.Ana i Marija zajedno idu u bioskop.

A teszt megoldásának táblázat szerinti áttekintése:

		Zenta		Szabadka		Zombor	
		Sg.	Pl.	Sg.	Pl.	Sg.	Pl.
I.	1.	3o	2o	26	24	13	37
	2.	24	26	22	28	14	36
	3.	27	23	18	32	1o	4o
	4.	39	11	3o	2o	23	27
	5.	36	14	36	14	23	27
	6.	46	4	45	5	4o	1o
II.	1.	26	24	19	31	1o	4o
	2.	29	21	21	29	2o	3o
	3.	27	23	3o	2o	18	42
	4.	44	6	41	9	9	41
	5.	15	35	14	36	4	46
III.	1.	3	47	3	47	3	47
	2.	35	15	33	17	26	24
	3.	7	43	2	48	0	5o

Nézzük meg közelebbről a teszt eredményeit:

Mind a három feladatcsoporttal arra kerestem választ,hogy a különböző nyelvhasználati környezetben élő diákok hogyan egyeztetik a halmozott egyes számú alanyt az állítmánnyal,illetőleg,hogy az egyeztetés,azaz a számhasználat tekintetében milyen eltérés van a három csoport között.

Az S sg. - S sg. - PV sg./pl. egyeztetési altípussal kapcsolatban hét feladat volt a tesztben,az első és a második feladatcsoportból az első két mondat és a harmadik feladatcsoport mindhárom mondata.

Ebben az altípusban a zentai diákok többsége -- a két szerbhorvát mondat fordítása kivételével -- egyes számban egyeztette az állítmányt az alanyokkal,a zomboriak nagy többsége pedig a többes számú,értelmi egyeztetést választotta.A szabadkai diákok a két csoport között,inkább a zentai csoporthoz közelebb helyezkedtek el a teszt e feladattípusának megoldásában.

Az S sg. - S sg. - PN sg./pl. egyeztetési altípusban a zentaiak ismét többségben egyes számban egyeztettek,a zomboriak pedig többségben értelmileg egyeztettek.Ebben az egyeztetési típusban csak egy mondat /az I. feladatcsoport 6. mondata/ volt kivétel,amelyet a diákok mindhárom csoportja többnyire egyes számban egyeztetett,de ennek a feladatnak a megoldása tekintetében is különbség van a két szélső csoport között.A zentai

SZEGED

diákok közül négyen,a zomboriak közül pedig kilencen egyeztették többes számban az állítmányt a felsorolási viszonyban levő alanyokkal.

A PV sg./pl. - S sg. - S sg. altípusra vonatkozólag csak két mondat volt a tesztben .Ebben az altípusban van a legnagyobb eltérés a zombori és a zentai csoport között.

Az egyik mondatban / A vacsorára eljött/ek a szomszéd és a felesége/ a zentai csoport 88 százalékban az egyes számú,alaki egyeztetést választotta megoldásul, a zombori csoport pedig 82 százalékban a többes számú, értelmi egyeztetést választotta.A szabadkaiak nagy többsége is az egyes számú,alaki egyeztetést választotta.

Meglepő,hogy a többes számban egyeztetett szerbhorvát mondatot /Na izlet su otišli nastavnik i njegov rāzred./ a diákok nagyobb része úgy fordította le magyarra,hogy az állítmány egyes számban egyezett meg az alanyokkal,igaz,hogy a legtöbben megfordították a szórendet,s az S sg. - S sg. - P sg. altípus szórendje szerint fordították le a mondatot.A viszonylag nagyszámú alaki egyeztetéshez bizonyára az a körülmény is hozzájárult,hogy ez a mondattípus,mint már az előzőkben említettem,a szerbhorvátban is lehet egyes számú,alaki egyeztetésű.

A PN sg./pl. - S sg. - S sg. egyeztetési altípusra vonatkozólag is két mondat volt a tesztben.

A másik két csoporthoz viszonyítva itt is a zentaiak alkalmazták a legtöbben az alaki,egyes számú egyeztetést, a zomboriak nagy többsége pedig az értelmi egyeztetést választotta.

A második feladatcsoport 3. és 5. mondata tartozik ebbe az egyeztetési altípusba.A 3. mondatat / Az idén a legjobb felderítő/k Pista és András./ a zentai és a szabadkai diákok többsége egyes számban egyeztette,a zomboriak nagyobb része pedig a többes számú egyeztetést választotta.Az 5. mondatban viszont / Mától kezdve a hetes/ek Ilonka és Mária./,amely szerkezetileg pontosan olyan,mint a 3. mondat,mind a három csoport többnyire értelmileg egyeztette az állítmányt az alanyokkal,jóllehet a két szélső csoport között itt is nagy a különbség.

A gyakorisági eloszlás ábrázolása alkalmával az első két feladatcsoport eredményeit vettem figyelembe. Mivel a szerbhorvát mondatok csak két egyeztetési altípusra vonatkoznak,az eredményeket pedig négy altípus szerint ábrázolom,a mondatok fordításával kapott eredményeket nem vehettem figyelembe az ábrázolás alkalmával.

A vízszintes tengelyen elhelyezkedő oszlopok ez alkalommal is a csoportokat ábrázolják,a függőleges tengelyről pedig azoknak a tanulóknak a számát olvashatjuk le,akik egyes számú,alaki egyeztetést alkalmaztak.

József Attila Tudományegyetem Könyvtára SZEGED

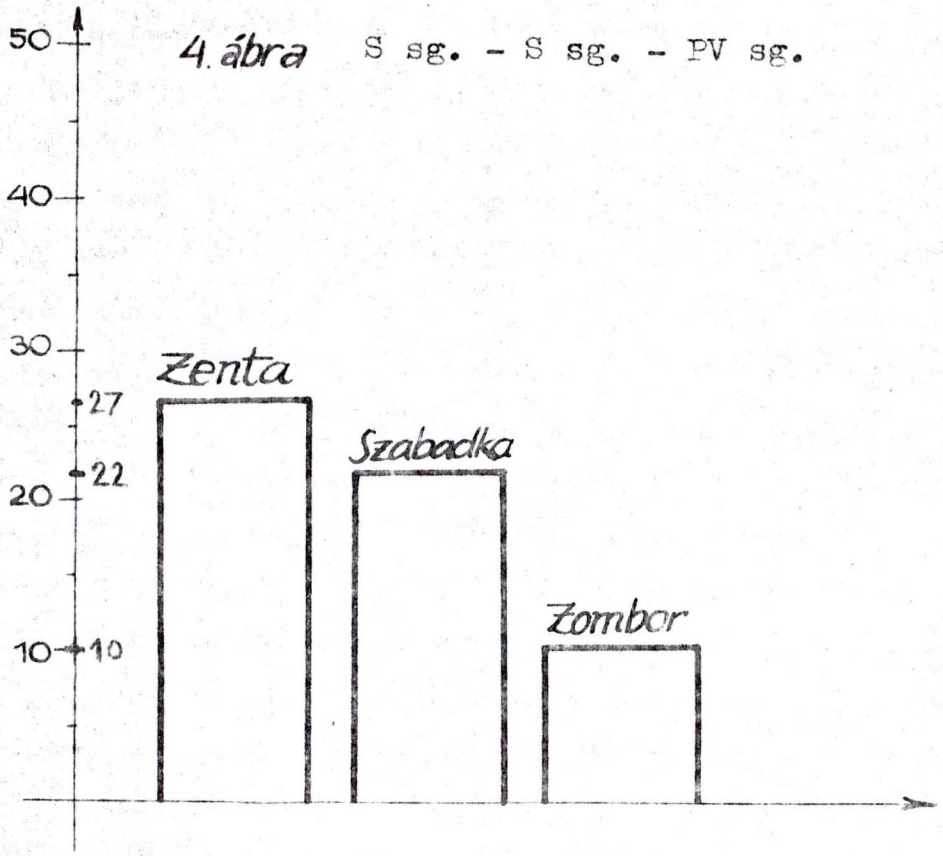

4. ábra S sg. - S sg. - PV sg.

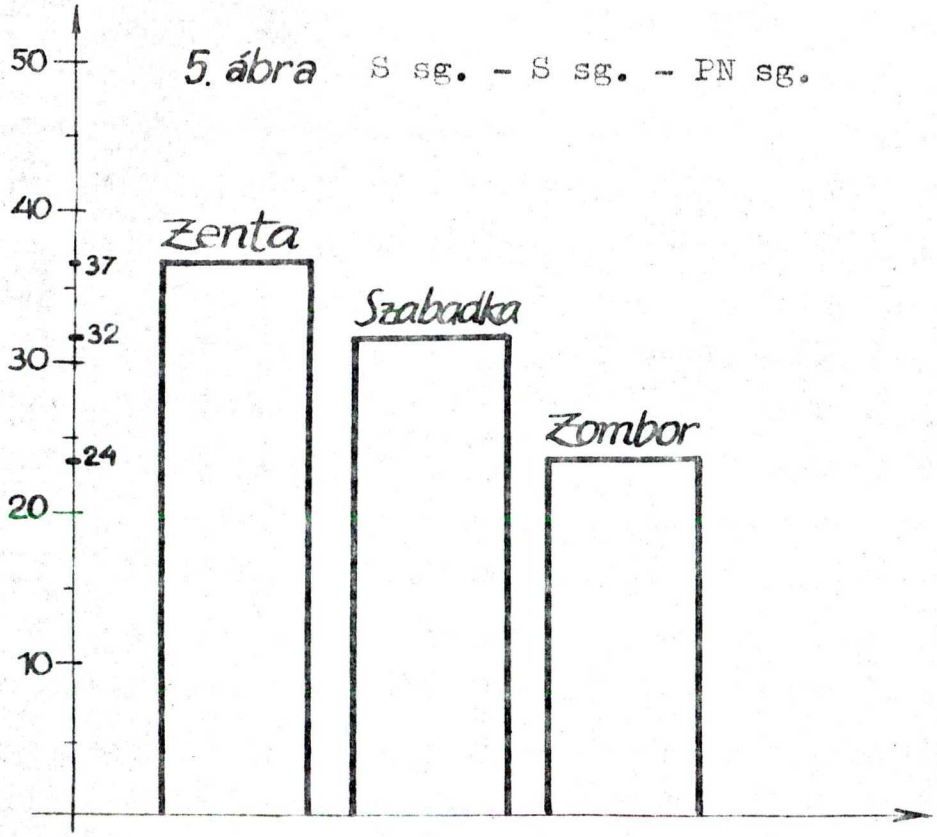

5. ábra S sg. - S sg. - PN sg.

6. ábra PV sg. - S sg. - S sg.

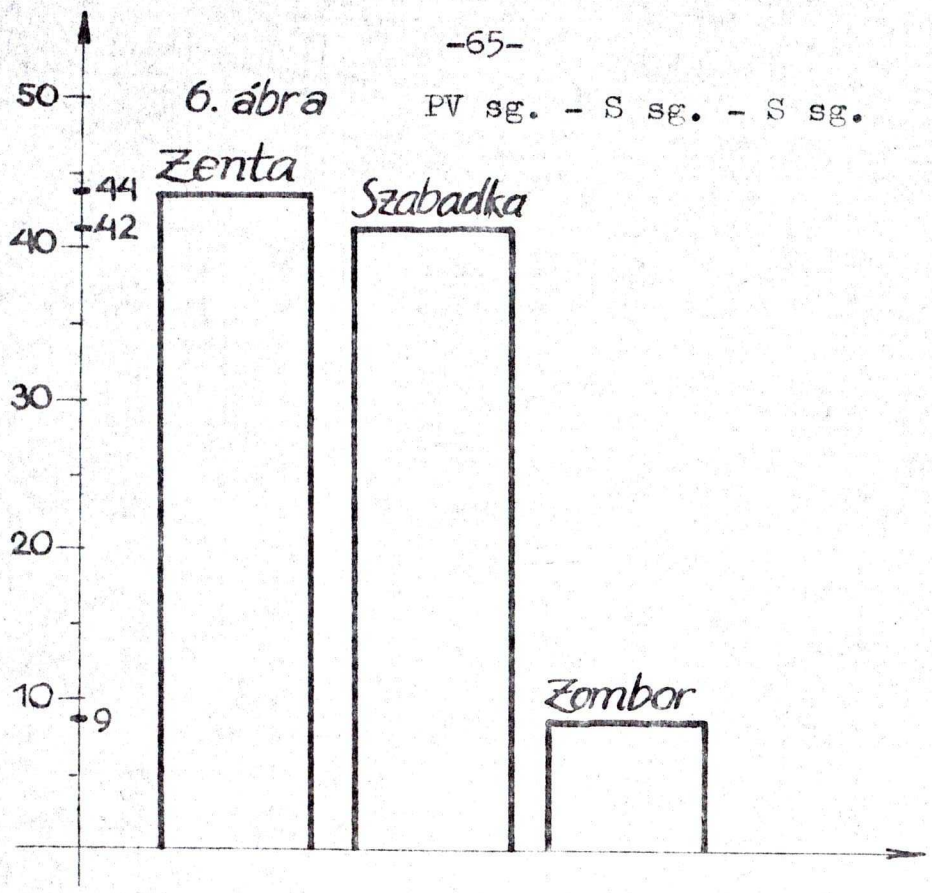

7. ábra PN sg. - S sg. - S sg.

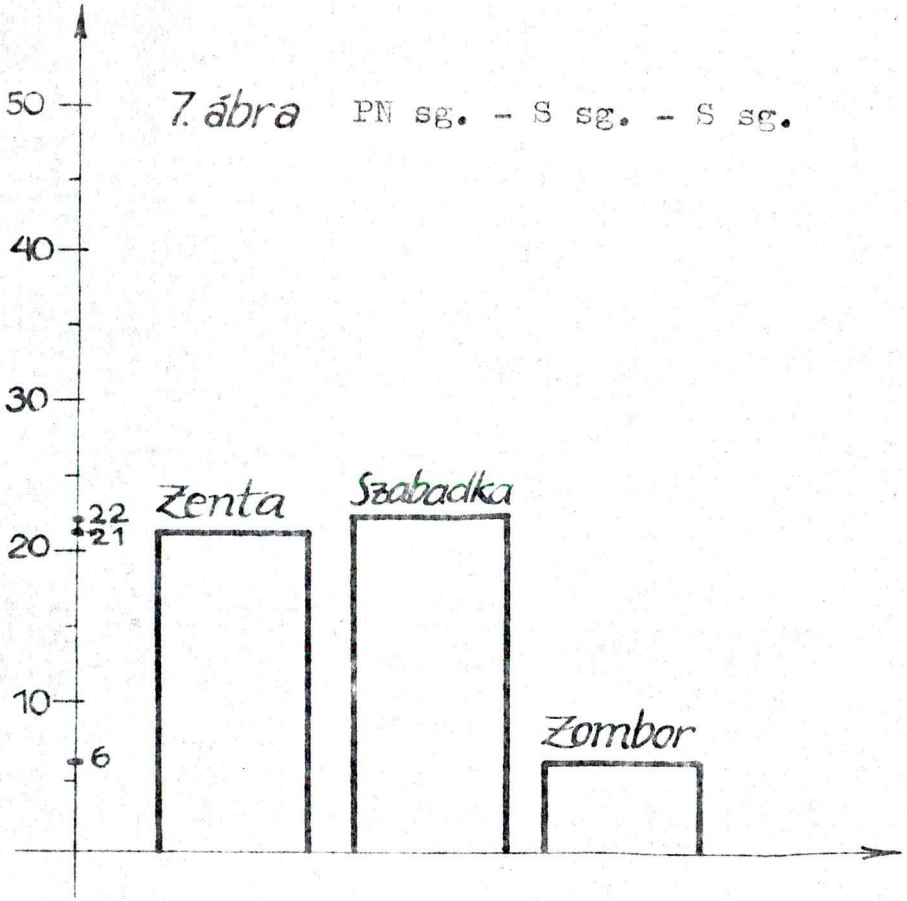

Az első egyeztetési típusban / S sg. - S sg. - - PV sg./ a zentai csoportból 27 diák a zomboriból pedig lo diák alkalmazott alaki egyeztetést. A két csoport közötti különbség egy százalékos hibalehetőséggel szignifikáns / t = 3,52 ; p<1% /.

A második egyeztetési altípusban / S sg. - S sg. - PN sg./ is jelentős különbség van a diákok két szélső csoportja között az egyeztetést illetően. A zentaiak közül 37-en, a zombori csoportból pedig lo-en használtak egyes számot az alanyok és az állítmány egyeztetése alkalmával. A t-teszt eredménye: t=2,66 ; p<1% .

A PV sg. - S sg. - S sg. egyeztetési altípusban a legnagyobb a különbség a zentai és a zombori csoport között. A zentaiak 44-en, a zomboriak pedig csak 9-en egyeztették egyes számban az állítmányt az alanyokkal. A különbség itt is egy százalékos hibalehetőséggel szignifikáns / t=7 ; p<1% /.

Az utolsónak vett PN sg. - S sg. - S sg. egyeztetési altípusban is jelentős különbség van a két csoport között. A zentaiak közül 21-en, a zomboriak közül pedig 6-an egyeztettek egyes számban / t=3,37 ; p<1% /.

2.2. Az alany és az állítmány számbeli egyeztetésének bonyolultabb típusai

A több különböző számú alany és az állítmány számbeli egyeztetésével a magyar nyelvtanirodalom kevesebbet foglalkozott,mint az egyes számú halmozott alany és az állítmány egyeztetésével.Hosszabblélegzetű cikkben csak Klemm Imre [48.] és Rácz Endre [49.] vizsgálta ezt a problémakört.

A szerbhorvát nyelvtanirodalomban,a már említett műveken kívül az egyeztetésnek ezzel a típusával úgyszólván csak mellékesen,egy-két általános megállapítás erejéig foglalkoztak.

A különböző számú alanyok és az állítmány számbeli egyeztetésével kapcsolatban a magyar nyelvészek nincsenek azonos véleményen.Egyesek szerint,ha az alanyok közül valamelyik többes számú,akkor az állítmány is többes számba kerül,mások bizonyos esetekben megengedik az egyes számban történő egyeztetést,ismét mások úgy vélekednek,hogy az állítmány mindig a legközelebbi alany alakját veszi fel.

Arany János nyelvét vizsgálva Varga Károly a következőket mondja: "Egyesszámú és többesszámú állítmány szokott állni Aranynál oly esetekben,midőn a rendes beszédben vagy megismételjük a többesszámú alakban az állítmányt vagy egyáltalában csak az utóbbit tesszük ki." [50.]

Varga példáiból kiviláglik,hogy Arany leggyakrabban akkor egyeztette egyes számban az állítmányt az alanyokkal,amikor az megelőzte az alanyokat.

A magyar nyelv könyvében Balassa azon az álláspontón van,hogy ilyenkor az állítmány a legközelebbi alany alakját veszi fel: "Ha több alany közül egyik többesszámú,az állítmány számban a hozzá legközelebb állóhoz igazodik.Fölöttünk ragyog a hold és a csillagok. De:A hold és a csillagok ragyognak fölöttünk."[51]

A mai magyar nyelvben is leggyakrabban az állítmánynak a legközelebbi alany számához való igazodása érvényesül.Erre utal Deme László is: "Ha több alanyunk közül egyik egyes,másik többes számú,az egyeztetés meglehetősen nehézzé válik.A gyakorlatban általánossá kezd válni az utolsóval való egyeztetés.Például: A nagyobb állati hozamok,a fejlettebb állattenyésztés több takarmányt igényel.De találunk olyan esetet is,amelyben éppen a második,az állítmányhoz közelebb eső alany többes számú,s az állítmány mégis egyes számban áll: a két kongresszus közt eltelt idő,az erőviszonyok további változásai a béke és a szocializmus erői javára növelte a háború elkerülésének lehetőségét."[52]

Klemm és Rácz,akik tüzetesen foglalkoztak az alany és az állítmány egyeztetésének e típusával, az alaki és az értelmi egyeztetés küzdelmét látják az ilyen mondattípusokban.Klemm példáival utal erre,[53].

Rácz pedig ezt kimondottan hangsúlyozza: "Magam ki is mondom: kétféle egyeztetés küzd itt egymással: az értelmi /amely szerint az állítmány többes számú/ és az alaki /az állítmány alakjának a legközelebbi alanyéhoz való igazodása/,s a leghelyesebb egyszerre érvényesíteni mind a kettőt."[54]

Az egyeztetésnek ebben a típusában is,ugyanúgy, mint a halmozott egyes számú alany és az állítmány egyeztetésében,fontos körülmény a mondat szórendje,illetőleg az alanyok és az állítmány elhelyezkedése.

Klaniczay Sándor A zeugma a szóegyeztetésben[55] című cikkében az ilyen egyeztetésnek három típusát különbözteti meg.Az első típusban az állítmány követi az alanyokat,a másodikban megelőzi,a harmadik típusban pedig az állítmány az alanyok közé ékelődik.

Erre a körülményre hívja fel a figyelmet a Leíró nyelvtan is: "Még ingadozóbb az állítmány egyeztetése,ha több,vegyesen egyes és többes számú alany van a mondatban.Ilyenkor ugyanis az állítmánynak a különböző számú alanyokhoz való szórendi helye is erősen befolyásolhatja az egyeztetést."[56]

Az egyeztetés e típusában azonban nemcsak az alanyok és az állítmány szórendje a fontos,hanem az alanyok egymásközötti szórendje is,pontosabban az a körülmény,hogy a már említett három szórendi altípusban az egyes vagy a többes számú alany áll közvetlenül az

állítmány mellett.

Mindezeknek a szempontoknak a figyelembevételével Rácz Endre tizenkét típust különböztet meg. A "spekulatív, deduktív módon" megalkotott típusok közül néhány csak mint pongyolaság, hanyag fogalmazás fordul elő a nyelvben.

A különböző számú alanyok és az állítmány egyeztetésének vizsgálata alkalmával Klemm nyolc típust említ cikkében.[57] Azokat az egyeztetési típusokat, amelyekben az állítmány az alanyok közé ékelődik, Klemm figyelmen kívül hagyja, de felsorolja azokat a lehetséges típusokat, amelyek helytelen mondatszerkesztés eredményeként jelentkeznek.

Ezek után lássuk, hogy ebben az egyeztetési típusban melyek a lehetséges, az irodalmi- és köznyelvben előforduló altípusok:

1. S pl. - S sg. - P sg.
/A fiúk és a lány sétál./

2. S pl. - S sg. - P pl.
/A fiúk és a lány sétálnak./

3. S sg. - S pl. - P pl.
/A fiú és a lányok sétálnak./

4. P sg. - S sg. - S pl.
/Sétál a fiú és a lányok./

5. P pl. - S sg. - S pl.
/Sétálnak a fiú és a lányok./

6. P pl. - S pl. - S sg.
/Sétálnak a fiúk és a lány./

7. S sg. - P sg. - S pl.
/A fiú sétál és a lányok./

8. S pl. - P pl. - S sg.
/A fiúk sétálnak és a lány./

Dolgozatomban nem foglalkozom azokkal az inkongruens altípusokkal,amelyeket Klemm is,Rácz is megemlít,mert ezek a helytelen mondatszerkesztés eredményeként előforduló altípusok meglehetősen ritkák mind a két nyelvben.

Az elsőként vett S pl. - S sg. - P sg. altípus meglehetősen gyakori a magyar nyelvben,Klemm és Rácz számos irodalmi és köznyelvi példát említ ezzel az egyeztetési altípussal kapcsolatban.Rácz megállapítása

szerint ennek az egyeztetési altípusnak a gyakoriságát elősegíti az a körülmény,amelyre már az egyes számú halmozott alany és az állítmány számbeli egyeztetésének vizsgálata alkalmával felhívta a figyelmet,tudniillik az,ha az állítmány melletti egyes számú alany gyűjtőnév vagy mennyiségjelzős főnév.

Közepes gyakoriságú típusnak tartja Rácz az S pl. - S sg. - P pl. altípust.Klemm megállapítása szerint viszont csak ritkán fordul elő többes és egyes számú alany után többes számú állítmány.

Az előző két egyeztetési altípusnál sokkal gyakoribb az S sg.- S pl. - P pl. altípus.Rácz és Klemm cikkeikben számos példával bizonyítják ezt.

A következő egyeztetési altípusokban az állítmány megelőzi az alanyokat.Ezek közül az altípusok közül a leggyakoribb a P sg. - S sg. - S pl. : "Ha az állítmány elül van,akkor rendesen a közvetlen utána következő alannyal egyeztetjük: más jelentőséget kapott a színház és a szerepek.."[58.]-áll a Leíró nyelvtanban. Rácz véleménye szerint ez az altípus azért gyakori: "minthogy az elöl levő állítmány hajlamos az egyes számra".[59.]

A másik két egyeztetési altípus,amelyben az állítmány megelőzi az alanyokat / P pl. - S sg. - S pl. és P pl. - S pl. - S sg./ meglehetősen ritka mondat-,illetőleg egyeztetési típus a magyar nyelvben.Klemm és Rácz is csak néhány példát idéz ezzel az altípussal kapcsolatban.

Az utolsó két egyeztetési altípusban az állítmány az alanyok közé ékelődik. Mint már az egyes számú halmozott alany és az állítmány egyeztetésének vizsgálata alkalmával említettem, az ilyen mondatszerkesztés elég ritka a magyar nyelvben. Az S sg. - P sg. - S pl. és az S pl. - P pl. - S sg. egyeztetési altípusokkal kapcsolatban is felmerülhet a kétely, hogy tulajdonképpen nem az egy egyes, illetve többes számú alany és az állítmány egyeztetésével van-e dolgunk, ugyanis mindkét egyeztetési altípus visszavezethető az S sg. - P sg. és az S pl. - P pl. egyszerű egyeztetési típusra.

A számbeli egyeztetés főbb kérdéseivel foglalkozó cikkében Klemm ezzel az altípussal nem foglalkozott, Rácz viszont már bevezetőben felhívja a figyelmet: "... maga az egész főcsoport vajon nem más jellegű, az eddig vizsgáltaktól eltérő kongruenciaproblémákat rejt-e magában, s egyáltalán a mi mostani tárgykörünkbe vágnak-e ezek."[60].

Az egyes és a többes számban történő egyeztetést csak azokban az altípusokban vethetjük egybe, ahol mind a két egyeztetés lehetséges:

1. S pl. - S sg. - P sg./pl.
/ A fiúk és a lány sétál/nak./

2. P sg./pl. - S sg. - S pl.
/ Sétál/nak a fiú és a lányok./

Eszerint tehát csak az 1. és a 2.,a 4. és az 5. altípust hasonlíthatjuk össze abból a szempontból, hogy ilyen egyeztetésnél az egyes vagy a többes számú egyeztetés érvényesül-e gyakrabban.

A 3.altípusban / S sg. - S pl. - P pl./ az egyeztetés csak többes számban történhet,ennek az altípusnak a másik változata az S sg. - S pl. - P sg. lenne, ez azonban csak szabálytalan mondatszerkesztésben fordul elő.

Ugyanez az eset a 6. altípussal / P pl. - - S pl. - S sg. /,amely szintén csak többes számú lehet. Ha az egyeztetés itt egyes számban történik,megint csak következetlen,szabálytalan mondatszerkesztéssel állunk szemben.

Visszatérve az 1. és a 2. egyeztetési altípushoz,Varga,Klemm és Rácz példái és vizsgálatai alapján megállapíthatjuk,hogy az S pl. - S sg. - P sg./pl. típusú egyeztetésben valamivel gyakoribb az egyes számban történő kongruencia a többes számúnál.

A 4. és 5. altípusban is szokásosabb az egyes számban történő egyeztetés,tehát a P sg. - S sg. - S pl. a többes számú egyeztetésnél,a P pl. - S sg. - S pl. altípusnál.

Végeredményben megállapítható,hogy a magyar nyelvben a különböző számú alanyok és az állítmány egyeztetése alkalmával olyan esetben,amikor mondatszerkezetileg

helyes,alkalmazható mind az egyes,mind a többes számban történő egyeztetés,gyakoribb azonban az egyes számú egyeztetés.

A több különböző számú alany és az állítmány egyeztetése a szerbhorvát nyelvtanirodalomban a számbeli egyeztetésnek a legkevésbé feldolgozott kérdésköre.

A halmozott egyes számú alany és az állítmány egyeztetésének általános szabályai alkalmazhatók az egyeztetésnek ebben a típusában is.

Stevanović az alanyok és az állítmány számbeli egyeztetésének legáltalánosabb szabályát,amelyet példái alapján a több különböző számú alany és az állítmány egyeztetésére is vonatkoztathatunk,a következő szavakkal foglalja össze: "Az állítmány többes számban igazodhat az alanyhoz anélkül,hogy az alanynak többes alakja van.De ha az alany nem is többes alakú,az állítmány mégis,rendszerint többes számban használatos,különösen akkor,amikor több személyre vagy tárgyra vonatkozik."[61]

Stevanović részletesebben nem foglalkozik a különböző számú alanyok és az állítmány számbeli egyeztetésével.Az egyeztetésnek ebben a típusában is a számbeli egyeztetés háttérbe szorul,a nyelvészek,így Stevanović is,többet foglalkoznak a nembeli egyeztetéssel,mert az részletesebb magyarázatra szorul.

Maretić a számbeli egyeztetés vizsgálata alkalmával a következőket állapítja meg: "Az alanyok

különböző számúak és nemüek lehetnek.Ilyenkor az ige a közelebbi /a legközelebbi/ alany számához vagy pedig a mondat első alanyának számához igazodik."[62].

Ugyanezzel a felfogással találkozunk Florschütznél és Brabec,Hraste,Živković nyelvtanában is.

Stevanović megállapítása szerint az a felfogás,hogy az állítmány,függetlenül a mondat szórendjétől,mindig a legközelebbi alany számához igazodik,Vuktól ered.Ma már inkább csak abban az esetben érvényes ez a szabály,amikor az állítmány megelőzi az alanyokat.[63].

A mai szerbhorvát köznyelvben ebben az egyeztetési típusban az állítmány csak kivételes esetben állhat egyes számban a különböző számú alanyok után.Erre utal Maretić is: "Nagyon ritkán a többes számú alany után az ige egyes számban áll,s megegyezik az első helyen álló alannyal:azt hiszem,hogy a ruha meg a szokások olyan nemzeti sajátosság,amely megkülönbözteti az egyik népet a másiktól... Sokkal kézenfekvőbb lenne:nemzeti sajátosságok."[64].

Az elmondottakból láthatjuk,hogy a szerbhorvátban a számbeli egyeztetés nem olyan változatos,mint a magyarban,kevesebb az egyeztetési altípus.Csak négyet különböztetünk meg:

1. S sg. - S pl. - P pl.

/ Dečak i devojčice se šetaju./[65].

2. S pl. - S sg. - P pl.

/ Dečaci i devojčica se šetaju./[66].

3. P pl. - S sg. - S pl.

/ Šetaju se devojčica i dečaci./[67].

4. P sg. - S sg. - P pl.

/ Šeta se devojčica i dečaci./[68].

Maretić példája alapján,amelyet az előzőkben említettem,még egy altípus létezik,az S sg. - S pl. - P sg. altípus,de az ilyen egyeztetés már a régebbi nyelvben is szokatlan volt,ma már nem használatos.

Az alanyok közé ékelődő állítmányról ebben az egyeztetési altípusban sem beszélhetünk.

Ha szemügyre vesszük az egyeztetési altípusokat,láthatjuk,hogy a négy lehetséges egyeztetés közül három többes számban történik.Ugyanannak az egyeztetésnek egyes és többes változata csak a 3. és a 4. altípusban van.Az állítmány az ilyen szórendű mondatokban lehet egyes és többes számú is.Pontos kimutatás nincs arra vonatkozólag,hogy ilyenkor melyik egyeztetés érvényesül gyakrabban,Maretić példáiból ítélve azonban úgy tünik, hogy a köznyelvben gyakoribb a 3. altípus,a többes számban történő egyeztetés.

Mind a halmozott egyes számú,mind az egyes és többes számú alanyok és az állítmány egyeztetésének vizsgálata alkalmával az alanyok egyes vagy többes szám harmadik személyében álltak.A különböző személyű és számú alanyok és az állítmány egyeztetése inkább a személy, mint a számbeli egyeztetés szempontjából méltó említésre, mégis meg kell jegyezni,hogy mind a magyarban mind pedig a szerbhorvátban az egyeztetés azonos elvek szerint történik:az állítmány többes számban egyezik meg az alanyokkal.

"Ha egy mondatban több különböző személyű alany van,akkor az állítmányt az elébbvaló személlyel egyeztetjük meg és mindig többes számba tesszük,ha az alanyok mind egyes számúak is: Én és te egyet gondoltunk. Te és ő egyet gondoltatok."[69]- mondja Klemm a már többször is idézett cikkében.

A szerbhorvátban erre vonatkozólag a Jezički Savjetnik c. munkában találunk utalást: "Ha több különböző személyű alany van a mondatban,az állítmány az előbbvaló alannyal egyezik meg.Pl.:Én és te együtt megyünk.Ti és az ő nővére elválaszthatatlanok voltatok."[70]

A két nyelv rendszere ebben a tekintetben nem tér el egymástól,ezért a nyelvhasználat vizsgálata alkalmával erre a kérdésre nem térek ki.

Az egyes és a többes számú alanyok és az állítmány számbeli egyeztetésének nyelvhasználati vizsgálata céljából a következő tesztet készítettem el:

I. Egészítsd ki a hiányos szavakat,hogy a mondat helyes legyen:

1. Az őzek és a róka erdei álla___.
2. Tegnap a katonák és néhány tiszt az erdő felé menetel___.

II. Hogyan mondanád? Húzd alá az egyik mondatot.

1. A rendezvényen jelen volt az igazgató és a tanárok.
   A rendezvényen jelen voltak az igazgató és a tanárok.
2. Asztalok,székek és egy pad állt egymás tetején a teremben.
   Asztalok,székek és egy pad álltak egymás tetején a teremben.
3. Nővéreim és kisebbik öcsém tegnap a virágárusnál járt.
   Nővéreim és kisebbik öcsém tegnap a virágárusnál jártak.

III. Az alábbi mondatokat fordítsd le magyar nyelvre:

1. Žabe i roda žive u močvari.[71].
2. Nastavnici i direktor razgovaraju na hodniku.[72].

A teszt megoldásának táblázatszerű áttekintése:

		Zenta		Szabadka		Zombor	
		Sg.	Pl.	Sg.	Pl.	Sg.	Pl.
I.	1.	16	34	11	39	4	46
	2.	24	26	13	37	11	39
II.	1.	37	13	32	18	35	15
	2.	46	4	35	15	40	10
	3.	26	24	12	38	7	43
III.	1.	12	38	9	41	5	45
	2.	7	43	4	46	0	5o

A teszttel két egyeztetési altípust, az S pl. - S sg. - P sg./pl. és a P sg./pl. - S sg. - P pl. altípust vizsgáltam.

A második feladatcsoport 1. mondata kivételével /A rendezvényen jelen volt/ak az igazgató és a tanárok/ azt az altípust vizsgáltam, amelyben az állítmány egyes vagy többes számban egyezik meg az őt megelőző egyes számú, s az az előtt álló többes számú alannyal.

A teszttel kapott eredmények összehasonlítása alkalmával külön választottam az I. és a II. feladat-

csoportot a III. feladatcsoporttól.A megoldások ábrázolásában,s a különbség jelentőségének kiszámítása alkalmával is összevontam az I. és a II. feladatcsoporttal és külön a III. feladatcsoportal kapott eredményeket.

A P sg./pl. - S sg. - S pl. egyeztetési altípust csak egy mondat képviseli a tesztben: A rendezvényen jelen volt/ak az igazgató és a tanárok.Várakozásomnak megfelelően ennek az egyeztetésnek a tekintetében nincs jelentős eltérés a tanulók csoportjai között,a nagy többség egyes számban használta az állítmányt az egyes és a többes számú alany előtt.

Az S pl. - S sg. - P sg./pl. altípus szerinti egyeztetés a magyar nyelvű mondatokban csoportonként igen különböző volt.

Az első két mondatban,amelyeket a diákoknak ki kellett egészíteniük,mindhárom csoportban a tanulók nagyobb része többes számban egyeztetett.A két szélső csoport között azonban itt is különbség van,a zentaiak közül jóval többen egyeztettek egyes számban,mint a zombori csoportból.

A második feladatcsoportból a második mondatban / Asztalok,székek és egy pad állt/ak egymás tetején a teremben./ a diákok többsége az egyes számban egyeztetett mondatot választotta,a következő feladat megoldása tekintetében azonban /Nővéreim és kisebbik öcsém tegnap a virágárusnál járt/ak./ csak a zentai csoportban voltak

többségben azok,akik egyes számban egyeztettek,a szabadkai és a zombori tanulók túlnyomó része azt a mondatot választotta,amelyben az egyeztetés többes számú.

A teszt utolsó két feladatában,a szerbhorvát mondatokban az állítmány az alanyokkal többes számban egyezik meg.Ha ezeket a mondatokat a szerbhorvát szórendnek megfelelően fordítjuk le magyarra,akkor a magyarban is többes számban használnánk az állítmányt.Az alanyok és az állítmány más szórendje a magyarra való fordításban lehetővé teszi az egyes számban való egyeztetést.

A diákok zömmel ugyanolyan egyeztetést alkalmaztak a fordításban,mint amilyen a szerbhorvát eredeti.

Az S pl. - S sg. - P sg./pl. egyeztetési altípusú négy magyar mondatban / I.1.2. és II.2.3./ a zentaik átlag 28-an egyeztettek egyes számban,a zomboriak pedig 15-en.A két csoport közötti különbség 5 százalékos hibalehetőséggel szignifikáns: $t=2$; $p<5\%$

A két S pl. - S sg. - P sg./pl. egyeztetési altípusú szerbhorvát mondatban,a magyarra való fordítás alkalmával a zentai csoportból 9-en,a zomboriak küzül pedig 2-en alkalmaztak egyes számban történő egyeztetést. A két eredmény közötti különbség itt is 5 százalékos hibalehetőséggel szignifikáns: $t=2,1$; $p<5\%$.

A 8. ábrán a szerbhorvát fordításokkal kapott eredmény megoszlása,a 9.ábrán pedig a négy magyar mondat egyeztetésével kapott eredmény látható:

8. ábra

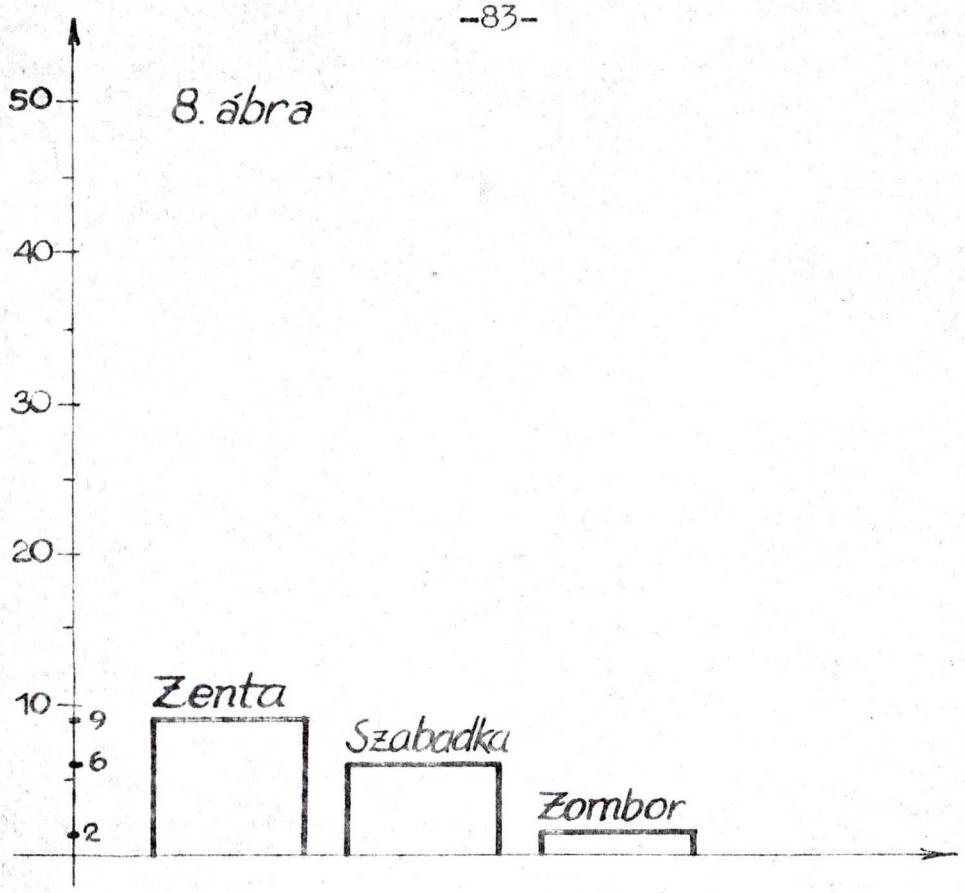
50
40
30
20
10
9
6
2
Zenta
Szabadka
Zombor

9. ábra

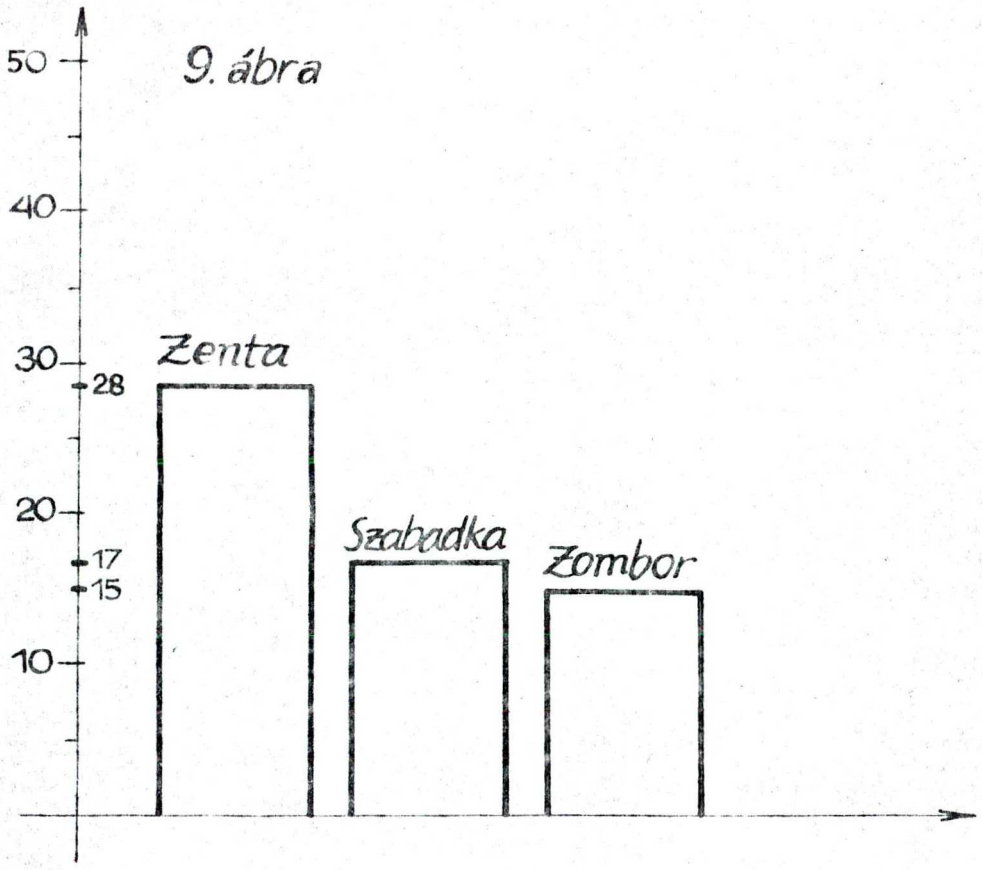
50
40
30
20
10
28
17
15
Zenta
Szabadka
Zombor

Mint már bevezetőben mondtam,dolgozatomban elsősorban arra kerestem választ,hogy a magyarban és a szerbhorvátban miként fejeződik ki az egyesség és a többesség szemlélete,s hogy a két nyelv számhasználata közötti különbségek mennyiben éreztetik hatásukat a vajdasági magyar nyelvhasználatban.A szemléletbeli különbségek és a nyelvhasználati -- elsősorban a magyar nyelvben tapasztalható -- interferenciás jelenségek foglalkoztattak.

A magyar nyelv szinguláris jellege,s a szerbhorvát nyelv plurális szemlélete a főnevek számhasználata terén főleg a páros testrészek és a hozzájuk tartozó ruhadarabok,a gyümölcsök és virágok nevének számhasználatában és az általános,elvont dolgokat és tulajdonságokat jelölő főnevek egyes vagy többes számban való használatában nyilvánul meg.A vajdasági diákok nyelvében ezeknek a főneveknek a használata tekintetében érezhető a legnagyobb mértékben a szerbhorvát környezetnyelv hatása.

Az alany és az állítmány számbeli egyeztetése tekintetében nagyobb a különbség a két nyelv között,mint a főnevek számhasználatában.A magyar nyelvben az egyes számú halmozott alany és az állítmány egyeztetése a legtöbb esetben és egyeztetési altípusban egyes számban történő,alaki egyeztetés,míg a szerbhorvátban kevés kivétellel a többes számú, értelmi egyeztetés érvényesül.A nyelvhasználati teszt eredménye azt mutatja,hogy a diákok anyanyelvében a szerbhorvát nyelv szemlélete különösen azokban az egyeztetési altípusok-

ban érezteti hatását,ahol a magyar nyelvhasználat ingadozik az alaki és az értelmi egyeztetés között.

Az alany és az állítmány bonyolultabb egyeztetési típusaiban,ahol a magyarban még ingadozóbb a nyelvhasználat,a szerbhorvátban pedig szinte kizárólag az értelmi egyeztetés,a többes-szemléletű érvényesül,a diákok zömmel a szerbhorvát nyelv szemléletét követik az egyeztetésben. A nyelvhasználati teszttel kapott adatok azt mutatják,hogy a tanulók nyelvhasználatában az egyesség-többesség szemlélete nagy mértékben függ a szerbhorvát környezetnyelv hatásától. Zentán,a túlnyomórészt magyarlakta környezetben ez a hatás kevésbé,Zomborban,a nagyobbára szerbhorvát környezetben jobban érezhető.

A főnevek számhasználatának és az alany-állítmány számbeli egyeztetésének vizsgálata az egyesség-többesség kérdéskörének csak egy részére terjedt ki.Ilyen irányú kutatásaimat azonban nem tekintem befejezettnek,s ha a magyar és a szerbhorvát nyelv számhasználatának egybevetése és a nyelvhasználati vizsgálódások alkalmával szerzett tapasztalataim felhasználhatók a vajdasági diákok anyanyelv--ápolásában,elértem célomat.

J E G Y Z E T E K

1. Kossa János:Igy írunk mi,Fórum 1962.57.old.
2. A MMNYR I.515.old.
3. "jednoj reči kada se odnosi na veći broj lica,odnosno predmeta /ili pojmova/ potrebno dati oblik nešto drukčiji od onog koji ima kada se njome označava samo jedno lice,odnosno predmet.I ta je okolnost stvorila sistem gramatičkog broja,koji čine:jednina,poseban oblik za označavanje jedinke i onoga što se jedinki pripisuje /žena,npr. i dobra/ i monžina,poseban opet oblik za množinu,tj. za označavanje više jedinki i onoga što se odnosi na njih /žene i dobre/." M.Stevanović:Savremeni srpskohrvatski jezik I.175.str.
4. A MMNYR I.515.old.
5. "Nekada su sve imenice imale posebne oblike za dvojinu, i to svih sedam padeža dvojine,a upotrebljavali su se uvijek kada se govorilo o dva lica i predmeta ili o jednom paru,i kad nije bila reč "dva" uz imenicu /tako je danas u slovenskom jeziku/.Naš je jezik sačuvao sve padežne nastavke dvojine samo u dvije imenice:oko,uho, kojima dvojina glasi:oči-očiju-očima,uši-ušiju-ušima, ali su oni oblici i za množine." Brabec,Hraste,Živković:Gramatika hrvatskoga jezika,40.str.
6. "Obično je u upotrebi i jednina i množina;dvojina samo onda kada se taj broj,koji znači dvojstvo u jedinstvu,

kod imenica razvije.Kako u jeziku ima i drugih načina da se obeleži ili da se razume parnost predmeta,to se dvojina lako gubi u jezicima u kojima se upotrebljavala." Aleksandar Belić:O jezičkoj prirodi i o jezičkom razvitku I.19o.str.

7. Kálmán Béla:Értelmi és alaki egyeztetés,A MTA Nyelv- és Irodalomtudományok Osztályának Közleményei,1974.42.old.
8. A MMNYR I.215.old.
9. "Zbirne,kolektivne imenice označavaju više predmeta ili bića uzetih skupa u nekom neodredjenom zbiru,u kolektivu,koje se uzima kao jedna celina.Najbitnija osobina zbirnih imenica je u tome što one oblikom jednine označavaju množinu predmeta ili živih bića, i zato one,po pravilu nemaju množinu." M.Stevanović i.m.183-4.old.
10. Simonyi Zsigmond:Jelentéstani szempontok
11. "Kolektivne su ,i to prave kolektivne,takodje i imenice s nastavkom -stvo,kao što su:radništvo,seljaštvo,Slovenstvo,Srpstvo,učiteljstvo i sl.I ni one,kao takve, nemaju oblike množine." M.Stevanović i.m.184.old.
12. "Sve osobine i značenje pravih zbirnih imenica imaju i menice na -ad:jagnjad,pilad,telad,nazimad,momčad i sl.Bez obzira na to koliki je broj jedinki,one se označavaju istim oblikom na -ad,dakle oblikom jednine." Stevanović i.m.185.old.
13. Arany János:Rozgonyiné

14. M.Stevanović i.m.185.old.

15. A MMNYR I.215.old.

16. "Ali se one često upotrebljavaju u množini.Tada one više nisu gradivne,već zajedničke,jer ne označavaju ovu ili onu količinu materije,već više vrsta materije." M.Stevanović:Gramatika srpskohrvatskog jezika za više razrede gimnazije 81.old.

17. "Ponekad se i lična imena upotrebljavaju u množini,kao u primeru:Miloš Obilić je na Kosovu učinio podvig zbog kojeg se kroz vekove spominjao i spominjaće se,a poslednja naša borba dala je veliki broj Miloša." M.Stevanović i.m.186.old.

18. A MMNYR I.516.old.

19. "Pošto se osećanja,osobine i radnje koje se njime označavaju zamišljaju kao jedinstvene i nedeljive,ni ove se imenice u pravom smislu ne upotrebljavaju u množini.Neke se istina,nekad mogu upotrebiti i u množini,ali one tada označavaju nešto stvarno." M.Stevanović:Gramatika srpskohrvatskog jezika za više razrede gimnazije,83.old.

20. Balassa József:A magyar nyelv könyve,344.old.

21. "Ima i imenica što se upotrebljavaju samo u obliku množine,i zato se zovu pluralija tantum.To su imenice koje označavaju /ili su bar nekada označavale/ pojedine predmete sastavljene od više delova,od više čestica

ili pojave koje izražavaju na više mesta ili više mahova." M.Stevanović i.m.186.old.

22. M.Mikeš:Tipologija dvojezičnosti u vaspitno obrazovnom sistemu Vojvodine,Kultura,1974.25.sz.
23. A fáról hull a levél.Nézd ezeket a szép tulipánokat! Pero elvesztette a kesztyüit.A gólyának hosszú lábai vannak.Az Andok Dél-Amerikában terülnek el./A szerb-horvát számhasználatnak megfelelő fordítás./
24. Gde su mi čarape? Ne mogu da nadjem cipele!Već mi ne bolu noge.Pruži mi ruke!Pošto su pomorandže?
25. Boris Petz:Osnovne statističke metode,197o.Zagreb
26. Rácz Endre:Az értelmi egyeztetés a magyar nyelvben, Nyelvtudományi Értekezések 83.szám,477.old.
27. Kálmán Béla i.m.36.old.
28. Deme László:Köznapi fogalmazásunk mindennapi botlásaiból,Magyar Nyelvőr,84.szám,43o.old.
29. Simonyi Zsigmond:Helyes magyarság,Budapest 1914.17.old.
3o. Klemm Imre:A számbeli egyeztetés főbb kérdései a magyarban,Magyar Nyelvőr 74.szám,165.old.
31. Tomo Maretić:Gramatika hrvatskoga ili srpskog književnog jezika,Zagreb 1963.449.old.
32. "I u slučajevima gde se gramatički broj svojim značenjem ne podudara s oblikom reči,takodje imamo dve mogućnosti slaganja - slaganje po obliku,i slaganje po značenju." M.Stevanović i.m.138.old.

33. A MMNYR II.14o.old.

34. "Kada je imenski deo predikata imenica tj. samostalna reč,on se ne slaže sa subjektom ni u broju,ni u rodu. A to je i sasvim razumljivo.Iako imenica kao deo predikata nije samostalno uputrebljena,već se tu naslanja na drugu samostalnu reč u rečenici,tj. na subjekat, - ona ipaak čuva sve elemente samostalne reči,ima dakle svoj sopstveni gramatički broj,kako nam to potvrdjuju primeri:...Ratovi su nesreća za čovečanstvo,ali i jedino sredstvo za odbranu od nepopravljivih agresora." M.Stevanović i.m.124.old.

35. Rácz Endre:Az alany és az állítmány egyeztetésének néhány kérdése a mai magyar nyelvben,Nyelvtudományi Értekezések 58.szám,273.old.

36. Varga Károly:A szám szerinti egyeztetés Arany Jánosnál, Magyar Nyelvőr 29.szám,299.old.

37. Klemm Imre:i.m.169.old.

38. Rácz Endre:i.m.NytudÉrt 58.sz.276.old.

39. Deme László i.m.431.old.

4o. Klemm Imre i.m.37o.old.;Balassa i.m.,375.old.;Berrár Jolán:Nyelvtan,stílus,szónoklás,196o Budapest,374.old.

40/a Rácz Endre i.m.NytudÉrt 58.sz.278.old.

41. Rácz Endre i.m. NytudÉrt 58.sz.278.old

42. Rácz Endre i.m. NytudÉrt 58.sz.274.old.

43. A ceruza és a füzet az asztalon van/nak.

44. Az asztalon van/nak a ceruza és a füzet.

45. Brabec,Hraste,Živković i.m.;Jezički savjetnik sa gramatikom,Matica Hrvatska,Zagreb 1971;M.Stevanović i.m.

46. "Manje je obična,i u novijem jeziku svakako redja, upotreba oblika predikata u jednini kada u njegovu subjektu imamo veći broj naporedo upotrebljenih imena ...-Istina i kod kasnijih pisaca i u svakodnevnom razgovoru takodje nailazimo na slučajeve ovakvog slaganja,ali uglavnom samo kada predikat dodje ispred subjekta,što je,srazmerno češće u jeziku starije književnosti." M.Stevanović i.m.126.old.

47. Péter és Pál játszanak az utcán.Kirándulni mentek a tanár és az osztálya.Anna és Mária együtt mennek moziba./A szerbhorvát számhasználatnak megfelelő fordítás./

48. Klemm Imre i.m.165.old.

49. Rácz Endre:Az állítmány számbeli egyeztetése több különböző számú alannyal a mai magyar nyelvben, Magyar Nyelv 67.szám,144. és 288.old.

5o. Varga Károly i.m.3o4.old.

51. Balassa József i.m. 375.old.

52. Deme László i.m.431.old.

53. Klemm Imre i.m. 171-73.old.

54. Rácz Endre i.m.MNy 67.146.old.

55. Klaniczay Sándor:A zeugma a szóegyeztetésben,Magyar Nyelvőr 38.szám,156.old.
56. A MMNYR II.143.old.
57. Klemm Imre i.m. 171-73.old.
58. A MMNYR II.143.old.
59. Rácz Endre i.m. MNy 67.152.old.
60. Rácz Endre i.m. MNy 67.288.old.
61. "A da bi se predikat,upravljajući se prema subjektu upotrebio u množini,ovaj ne mora imati oblik množine. Ali iako subjekat nije u tome obliku,predikat se opet pretežno upotrebljava u množini kada se njimešto pripisuje većem broju bića ili predmeta." M.Stevanović i.m.125.old.
62. Tomo Maretić i.m.447.old.: "Subjekti mogu biti različnoga broja i roda.Tada se glagol upravlja prema broju bližega /najbližega/ subjekta ili prema broju prvog u rečenici..."
63. M.Stevanović i.m. 126.old.
64. "Vrlo retko iza subjekta u plur.stoji glagol u sing. slažući se sa subjektom koji je na prvome mjestu:ja mislim da odijelo kao npr. i običaji ide u narodnosti koje razlikuju jedan narod od drugog...Mnogo bi običnije bilo:idu." T.Maretić i.m.447.old.
65. A fiú és a lányok sétálnak.

66. A fiúk és a lány sétálnak.

67. Sétálnak a lányok és a fiú.

68. Sétál a lány és a fiúk.

69. Klemm Imre i.m.173.old.

7o. "Ako ima više subjekata,a oni su u različnim licima, predikat se slaže s onim subjektom,koji je u pretežnijem licu./NPR.:Ja i ti ćemo ići zajedno.Vi i nejgova sestra bili ste nerazdruživi."Jezički savjetnik s gramatikom 422.old.

71. Békák és gólya él a mocsárban.

72. A tanárok és az igazgató beszélgetnek a folyósón.

I R O D A L O M

A mai magyar nyelv,Tankönyvkiadó,Budapest,1968.

A mai magyar nyelv rendszere,Akadémia Kiadó,Budapest,1961.

Balassa József:A magyar nyelv könyve,Dante Könyvkiadó, Budapest,1943.

Belić Aleksandar:O jezičkoj prirodi i o jezičkom razvitku, Akademija,Beograd,1959.

Berrár Jolán:Nyelvtan,stílus,szónoklás,Kossuth Könyvkiadó, Budapest,196o.

Brabec,Hraste,Živković:Gramatika hrvatsko-srpskoga jezika, Školska Knjiga,Zagreb,1963

Deme László:Köznapi fogalmazásunk mindennapi botlásaiból, Magyar Nyelvőr 84.sz.

Deme László:Nyelvi és nyelvhasználati gondjainkról,Madách, Bratislava,197o.

Deme László:A beszéd és a nyelv,Tankönyvkiadó,Budapest, 1976.

Erdélyi Lajos:Értelmi egyezés és hasonló inkongruentiák a magyarban,finnben és törökben,Nyelvtudományi Közlemények 36.sz.

Florschütz Josip:Gramatika hrvatskoga ili srpskoga jezika za srednje i slične škole,Izdanje naklade školskih knjiga i tiskanica,Zagreb,194o.

Jezički savjetnik s gramatikom,Matica Hrvatska,Zagreb,1971.

Jonke Ljudevit:Književni jezik u teoriji i praksi,Nakladni zavod Znanje,Zagreb,1964.

Kálmán Béla:Értelmi és alaki egyeztetés,A MTA Nyelv- és Irodalomtudományok Osztályának Közleményei, 1974.

Károly Sándor:Általános és magyar jelentéstan,Akadémia Kiadó,Budapest,197o.

Klaniczay Sándor:A zeugma a szóegyeztetésben,Magyar Nyelvőr,38.sz.

Klaniczay Sándor:Szóegyeztetés az alany és az állítmány közt történeti szempontból,Magyar Nyelvőr,46.sz.

Klemm Imre:A számbeli egyeztetés főbb kérdései a magyarban, Magyar Nyelvőr,78.sz.

Kossa János:Igy írunk mi,Fórum Könyvkiadó,Novi Sad,1962.

Maretić Tomo:Gramatika hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika,Matica Hrvatska,Zagreb,1963.

Mcconnel-Duf Márta:Množina u engleskom i madjarskom jeziku,Novi Sad,1972. /kézirat/

Mikeš Melanija:Tipologija dvojezičnosti u vaspitno-obrazovnom sistemu Vojvodine,Kultura,Beograd,1974.

Petz Boris:Osnovne statističke metode,Zagreb,197o.

Rácz Endre:Az állítmány egyeztetése az értelmezős szerkezetekkel,Magyar Nyelvőr,85.sz.

Rácz Endre:Az egyeztetés főbb kérdései a magyar nyelvben /Tanulmányok a mai magyar nyelv mondattana köréből/,Tankönyvkiadó,Budapest,1977.

Rácz Endre:Az értelmi egyeztetés a magyar nyelvben,Nyelvtudományi Értekezések,83.sz.Budapest,1974.

Rácz Endre:Az állítmány számbeli egyeztetése több különböz
számú alannyal a mai magyar nyelvben,Magyar
Nyelv,67.sz.

Rácz Endre:Az alany és az állítmány egyeztetésének néhány
kérdése a mai magyar nyelvben,Nyelvtudományi
Értekezések,58.sz.,Budapest,1967.

Simonyi Zsigmond:Helyes magyarság,Singer és Wolfner kiadá
Budapest,1914.

Simonyi Zsigmond:Jelentéstani szempontok,MTA,Budapest,1916

Szende Aladár:Szóról szóra,Gondolat,Budapest,1965.

Stevanović Mihailo:Savremeni srpskohrvatski jezik,Naučna
knjiga,Beograd,1975.

Stevanović Mihailo:Gramatika srpskohrvatskog jezika za
više razrede gimnazije,Bratstvo-jedinstvo,
Novi Sad,1954.

SZEGED